

UDK 821.163.42-1.09 Mijović Kočan, Stijepo
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 20. 10. 2014.
Prihvaćen za tisak: 17. 11. 2014.

ZVJEZDANA RADOS
MARIJANA TROJAN
Sveučilište u Zadru
Odjel za kroatistiku i slavistiku
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2, HR — 23000 Zadar

KONTRASTIVNI ELEMENTI U PJESNIŠTVU STIJEPE MIJOVIĆA KOČANA

Polazeći od polifonog karaktera pjesničkog glasa Stijepe Mijovića Kočana i širokog spektra motiva tematiziranih u njegovoj poeziji, u radu se analiziraju kontrastivni elementi u njegovu pjesništvu – na motivsko-tematskom planu: zavičajna, konavoska motivika nasuprot urbanoj, zagrebačkoj; na poetičkom i formalno-izričajnom planu avangardni, nadrealizmu blizak automatizam asocijativnog kazivanja "izravno u stroj" nasuprot tradicionalnoj formi, vezanom stihu soneta; na jezično-stilskom planu ironija i satira nasuprot lirskoj sentimentalnost ili pak štokavski standard nasuprot zavičajnom jezičnom idiomu i kajkavskom dijalektu; itd. Analizom se pokazuje da je (paradoksalna) kontrastivnost – zamjetna već od prve zbirke *Ispovjedaonica* (1969.) pa do novijih knjiga pjesama (*Sonet svinjcu... i Kati, naravno!*, 2000.; *Sred zavičajnih nebesa*, 2001.; *Ode himne ne*, 2012. i dr.) – jedno od konstantnih obilježja Kočanova pjevanja.

KLJUČNE RIJEČI: *Stijepo Mijović Kočan, suvremena hrvatska poezija, avangardizam, tradicionalizam, kontrastivnost.*

U kritičkoj recepciji poezije Stijepe Mijovića Kočana vrlo se često ističe polifonost/višeglasnost njegova pjevanja¹ te samosvojnost i inokosnost njegova stvaralačkog puta, odnosno neuklopljenost ili pak distanciranost od poetički osviještenih generacija/grupacija suvremenih mu hrvatskih pjesnika²; na što upućuje i sam Kočan koji i programatski i stvaralački jasno pokazuje težnju za potpunom stvaralačkom slobodom, sažeto iskazanu u programatskim sintagmama: "ne pripadam i nisam"; "svim mogućnostima otvoren način govora – istinska je domovina poetskog".³ Iz takve stvaralačke težnje Kočan je oblikovao specifičnu

¹ Usp. Ernest Fisher, "Autentičnost i elementarnost pjesničkog višeglasja Stijepa Mijovića Kočana", pogovor u: Stijepo Mijović Kočan, *Konavoski vez*, Mladost, Zagreb, 1982., str. 241-250; Cvjetko Milanja, "Stijepo Mijović Kočan (1940.)", u: *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000.*, III dio, altaGAMA, Zagreb 2003., str. 223-231.

² Usp. Tonko Maroević, Pogovor, u: Stijepo Mijović Kočan, *Ode himne ne*, MH, Zagreb, 2012., str. 101-105.; Mirjana Smažil Pejaković, Predgovor u: Stijepo Mijović Kočan, *Ulovljen u jeziku*, Zagreb, Stajergraf, 2005., str. 7-15.

³ Vidi Kočanovu pjesmu "Ne pripadam i nisam" (zbirka *Ispovjedaonica*) te njegov tekst "Manifestiranje elementarnog u pjesništvu (u četiri varijacije)" (*Forum*, Zagreb, br. 4-6, 1983., str. 773-782. – Isto u: Stijepo Mijović Kočan, *Ono nešto*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1986., str. 109-123).

poetiku, koja mu dopušta slobodu da (po vlastitu odabiru) istovremeno bude i sličan i različit na svoj/"elementaran" način:

[...] po svojim poetsko-estetskim (ili naprosto: literarnim) opredjeljenjima on je naizgled, podjednako blizak i "krugovašima", i "razlogovcima", i "poletovcima", kao uostalom i odzvučima cjelokupne mediteranske pjesničke tradicije i iskustvima najrecentnijih, avangardnih, modernističkih i postmodernističkih obrazaca pisanja.

Od svih je, dakle, nabrojanih (ali i drugih – kako ćemo vidjeti!) pjesničkih "škola", "pravaca" i "trendova" Kočan ponešto baštini, ali je od njih uvijek ostajao i više negoli r a z l i č i t, upravo samosvojan, svoj, pjesnička personalnost i individualitet par excellence. Kako je to uopće moguće? Kočanov cjelokupni tridesetogodišnji pjesnički opus nedvojbeno pokazuje da to – jest moguće, osobito pak njegov nemali broj antologijskih poetskih tekstova; a dokazuje to, još uvjerljivije, autentičnost i "elementarnost" njegova pjesničkog višeglasja, naime originalnost njegove autonomne poetike, po kojoj se on zasigurno razlikuje od svih ostalih suvremenih naših pjesnika.⁴

Uz "autentičnost i 'elementarnost' njegova pjesničkog višeglasja" usko je vezana još jedna od osobitosti Kočanove poezije: naglašena, ponekad i paradoksalna, kontrastivnost, imanentna njegovu poetskom opusu kao cjelini, ali zamjetna i u pojedinačnim knjigama već od prve zbirke *Ispovjedaonica* (1969.); pratimo je i u zbirkama što su slijedile kroz više od četiri sljedeća desetljeća – *Ja odozdo*, 1970.; *Ta riječ*, 1974.; *Izravno u stroj*, 1981. *Ono nešto*, 1986.; *Konavoski vez*, 1988.; *Iznove starih majstora*, 1995.; *Prevlaka, ćaćina tamburica*, 1996.; *Sonet svinjcu... i Kati, naravno!*, 2000.; *Sred zavičajnih nebesa*, 2001.; *Ode himne ne*, 2012., itd.

Težeći iskazati "ono nešto", ono "elementarno" u sebi, koristeći različite modele pjesničkog izričaja, kombinirajući različite poetičke prakse, "[...] usvajajući od svih ponešto, ali se razlikujući elementarnošću, koju je sam pjesnik isticao [...]"⁵ te opijevajući vrlo širok motivsko-tematski raspon⁶ Stijepo Mijović Kočan u svojoj je poeziji objedinio niz elemenata koji stoje u izrazito kontrastnim pozicijama:

1. njegova samosvojna poetika – otvorena i avangardi i tradiciji, slobodna u prihvaćanju i odbijanju, odabiru i kombinaciji – temelji se na paradoksalno kontradiktornim težnjama: "ne pripadam i nisam" // "svim mogućnostima otvoren način govora – istinska je domovina poetskog"⁷;
2. u motivskoj i tematskoj raspršenosti njegove poezije u izrazito su kontrastivnim pozicijama zavičajni motivi i zagrebački motivi, te njima susljedne podgrupe motiva;
3. na formalno-izričajnom planu: avangardni, nadrealizmu blizak automatizam asocijativnog kazivanja "izravno u stroj" nasuprot tradicionalnoj formi/vezanom stihu soneta;

⁴ Ernst Fišer, *nav. dj.*, str. 241.

⁵ Cvjetko Milanja, "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 223.

⁶ Josip Pavičić ističe "širinu stvaralačkih i životnih interesa" S. Mijovića Kočana ("Pozicija između", *Vjesnik*, Zagreb, 20. siječnja 1988., str. 8); Cvjetko Milanja govori (u navedenu radu) o "motivskoj i tematskoj raspršenosti", Dubravko Jelčić o "renesansnoj širini interesa" (*Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1998.), itd.

⁷ Usp. Ernest Fišer, *nav. dj.*, str. 245.

4. na jezično-stilskom planu ironija i satira nasuprot lirskoj sentimentalnost ili pak štokavski standard nasuprot zavičajnom jezičnom idiomu i kajkavskom dijalektu.

Unutar svake od navedenih grupa kontrastivnih elemenata ili pak među njima nalazimo opet niz novih kontrastivnih odnosa ("ne pripadam i nisam" – ukorijenjenost u zavičaj; životna radost u običnosti svakodnevice – egzistencijalna tjeskoba; "visoka" sonetna forma – trivijalni, efemerni sadržaj; bliskost tekstualizmu – ne i tekstualistički osviješten tekst; itd). U dosadašnjoj kritičkoj i znanstvenoj literaturi zapaženi su, više usput a ne sustavno, neki od kontrastivnih odnosa u Kočanovoj poeziji⁸, ali kontrastivnost kao jedna od manifestacija "elementranosti" njegova pjevanja, nije zapažena niti u cjelini obrađena. Cilj ovoga rada jest – polazeći od postavljenih polaznih hipoteza – analizom različitih (navedenih) slojeva Kočanove poezije pokazati da kontrastivnost prožima gotovo sve njezine segmente te da kao takva predstavlja jednu od prepoznatljivih osobenosti pjesnikove poetike.

1. KOČNAVA POETIKA: "NE PRIPADAM I NISAM" // "SVIM MOGUĆNOSTIMA OTVOREN NAČIN GOVORA – ISTINSKA JE DOMOVINA POETSKOG"

Sudeći prema njegovoj poeziji te prema pjesnikovim kometarima i tumačenjima vlastita stvaralaštva cjeloukupan svjetonazor iz kojeg izrasta književni rad Stijepe Mijovića Kočana, kako razložno ističe E. Fišer⁹, obilježen je istaknutom pjesnikovom težnjom za samosvojnoscju, nepripadanjem, različitošću – što je najzornije iskazano u programatskoj pjesmi "Ne pripadam i nisam":

*ponavljam sabrano u sebi
ja nisam taj i nisam takav
to moram stoput ponoviti da se održim
da budem sposoban susresti svoje lice u ogledalu
inače ne bih mogao smiriti se
ne bih mogao podnijeti sebe a da ne kažem
ne pripadam i nisam
ja to ne mogu ja to neću ja nisam za to
onda mi je lakše premda sam i dalje tako sam
premda je sve kao što je bilo i kako će biti
a bit će
tako kako je i bilo i kako jest i kako mora biti
ali ja
moram ostati uspravan moram svom sinu sačuvati
uspravna oca
možda je to ludost pređa veza s postojbinom
starenje
ili iskonsko ono neoznačljivo
pa sam suprotan drugačiji neću i ne dam se
ne mogu me zanijeti ne mogu mi ništa
ne mogu ništa ovome u meni*

⁸ Primjerice E. Fišer, C. Milanja, N. Jurica, T. Maroević (radovi su navedeni u popisu literature).

⁹ Ernest Fišer, "Autentičnost i elementarnost..." , *nav. dj.*, str. 245.

*e tomu ne mogu ništa
to će ih nadrastiti nadjačati nadživjeti
u to moram vjerovati iako su i oni od iskona
iako će sukob trajati uvijek stalno uvijek
ali da bih bitisao
da bih podnio svoje dneve i sebe samoga
ponavljam u sebi čvrsto odrešito:
ja ne pripadam ja nisam ja neću nikada
nikada neću to i neću tako
ja nisam taj nisam takav i definitivno se odričem
svega toga¹⁰*

Pjesma je napisana 1973. a u zbirci *Ta riječ* objavljena 1974.; međutim, naslovna programatska sintagma – "ne pripadam i nisam" – nazire se kao Kočanovo (poetičko i životno) načelo još u ranoj fazi njegova stvaralaštva; u prvoj zbirci pjesama *Ispovjedaonica* (1969.) ono je zamjetno prepoznatljivo. Ta će sintagma ostati trajnom označnicom kako Kočanova pisanja, tako i djelovanja u književnom i društvenom krugu. Kao što je prethodno rečeno, Mijvić Kočan jest pjesnik koji ne samo da nije htio pripadati nekom pravcu ili pokretu, nego je više puta (ne samo u pjesmi "Ne pripadam i nisam") izričito naglašavao svoju izdvojenost i težnju da bude sam i svoj, bez obzira na situaciju u društvenom i književnom okružju (usp. "Ja odozdo", "Pitanja svijeta jasna", "Što sa svojim riječima", "Na Književnom petku u Zagrebu", "Evo te iznova samca", "I u masi stiješnjen", "Sanjao sam o Košljunu"; "Manifestiranje elementarnog u pjesništvu", "Riječca-dvije uz osmeračke sonete", itd.). Uz to, nije krio veliku kritičnost i otpor prema suvremenim, modernim trendovima u hrvatskoj poeziji, primjerice prema hermetizmu razlogovaca:

*Bliski su mi prostori (naše) suvremene poezije, njena nalaženja,
ali me ne uzbuđuju njene riječi, dosadna mi je, ostavlja me manje-više
hladnim, a poteško je odgonetnuti zašto.*

*Simbolika joj je suviše personalna. Postala je žigolo filozofije.
Rješava esejističke nesuglasice. Izrazom je slaba, mucava, zabavljena
o sebi, samozadovoljna i odraz izvjesne perverzne igre riječima. [...]*

*Poezija mora šamarati, iznenađivati, prisustvovati, uplitati se
i uza sve to biti "zabavljena o sebi" – biti svoja, poezija!*

(Konavoski vez, 1988: 30)

Slično, pjesnik se (pomalo šimićevski) distancira i od dominantnih poetičkih pravaca sedamdesetih godina prošloga stoljeća: "*čemu da ne izgovaram svoje pjesme oslobođen/ svih tih estetika ljepota dobrota svjetskih i/ domaćih napredaka*" ("Znam perspektivu – vade mi zube", *Ulovljen u jeziku*, 2005: 92).

Kako bi prikazao svoj poetski svijet, sklop u kojem je sazdan taj svijet, uzroke, posljedice, pa i smisao svog pisanja, Kočan je, kao svojevrсни manifest, napisao

¹⁰ Navedeno prema: Stijepo Mijović Kočan, *Konavoski vez*. Izabrane pjesme, Mladost, Zagreb, 1988., str. 5. Uz citirane pjesme ili dijelove pjesama dalje će se u radu navoditi samo naslov zbirke/izdanja prema kojem se citira te godina izdanja i stranica.

teoretsko-poetički tekst "Manifestiranje elementarnog u pjesništvu (u četiri varijacije)" (*Forum*, 1983.), u kojemu kroz četiri poglavlja – "Tko si (što)", "Gdje si (i čime zabavljen)", "Što radiš (i kako)", "Sažeci (jednog iskustva)"¹¹ – objašnjava samog sebe u zanatu pjesnika i pokušava predočiti kako se "elementarno" odražava u poeziji. "Elementarno" za njega znači iznaći vlastiti samotni glas u gomili, naći pravoga sebe i izraziti se. "Elementarno", u značenju riječi "početno" (element kao početak), Kočan stavlja u kontekst govora i izražavanja, pa mu je pjesnikov govor sâm element. Na više mjesta u svom manifestu naglašava da pjesnik započinje u samome sebi i da se tako ne može ostvariti kao grupa, nego samo kao pojedinac: "*Nema dva ista otiska prsta, dva ista ljudska mirisa, dvije iste radijacije, ni dva ista ljudska iskaza – pa budući da je zaista svatko samac u sklupčanoj gomili što sja, može se oglasiti samo svojim zvukom, a elementarno znači izvući upravo taj svoj zvuk, svoj glas, doći do njega, obznaniti ga, izraziti, sebe imati, ne svoj privid o sebi.*"¹²; pjesnika naziva "golim samcem na bjelini papira"¹³ te ističe potrebu da on posebno njeguje individualnost i spoznaju da postoji, koja pak dovodi do "*elementarnog, poetskog*"¹⁴.

Toj težnji za "elementarnošću" i nepripadanjem Kočan će ostati dosljedan sve do zbirke iz novijeg vremena; primjerice u popratnoj "Riječci-dvije uz osmeračke sonete", uz zbirku *Sonet svinjcu... i Kati, naravno!* (2000.), obrazlažući svoj zaokret prema tradicionalnoj pjesničkoj formi, ističe: "[...] *Svjestan, naravno, da je to posve izvan trenda, izvan suvremenih poetičkih tijekova pa čak i – izvan pameti ako bi mi bilo do inače mnogima tako žuđene 'prepoznatljivosti'. Ali očito – nije mi do toga! [...] Nego: može li išta nadomjestiti užitak – ništa i nikoga ne slijediti?! Čak ni samoga sebe. Čak ni na – vlastitu putu.*"¹⁵ Pjesniku je primarna osobna sloboda; ona je njegov svjetonazorski i poetički *credo*¹⁶, koji mu dopušta da istovremeno bude i – po vlastitu odabiru i nahođenju – sličan i "samo svoj", različit na svoj "elementaran" način.

Pjesnik koji iziçito (i programatski i stvaralački) odbija grupnu poetičku identifikaciju i pripadnost, s velikom se slobodom, međutim, koristi kako zatečenim pjesničkim naslijeđem, tako i inovacijama i dostignućima suvremenih mu književnih naraštaja; pjesnik koji, s jedne strane, za sebe ističe da "ne pripada i nije", s druge strane, vođen geslom: "svim mogućnostima otvoren način govora – istinska je domovina poetskog", svoje je stvaralaštvo višestruko "umrežio", odnosno intertekstualno, citatno i (inter)poetički (pripadno) povezao s korpusom hrvatske, pa i svjetske književnosti, preuzimajući/koristeći doista velik raspon različitih mogućnosti poetskoga govora i iz nacionalne i iz stranih književnosti. U paradoksalnom kontrastu istovremena nepripadanja (naglašene samosvojnosti)

¹¹ Vidi: Stijepo Mijović Kočan, "Manifestiranje elementarnog...", *nav. dj.*

¹² Isto, str. 114.

¹³ Isto, str. 111.

¹⁴ Isto, str. 117.

¹⁵ Stijepo Mijović Kočan, "Riječca- dvije uz osmeračke sonete", u: *Sonet svinjcu... i Kati, naravno!*, StajeGRAF, Zagreb, 2000., str. 65-66.

¹⁶ "A do čega mi je? Postupno shvaćam da sam uvijek više nego čemu drugome hrlio ipak – osobnoj slobodi. Ionako i dobrovoljno koliko i prisilno inokosan, osamljenik na granici između dva svijeta – morao sam se dobro čuvati i od tuđih i od svojih." (Isto, str. 65.)

i pripadanja – odnosno zamjetne povezanosti kako s (post)modernim "izmima", pokretima i grupama/generacijama, tako i s (mediteranskom) književnom tradicijom – kao i u naglašenoj samosvojnosti u slobodi odabira i kombinacije i slobodi od "stega" pripadanja (školi, časopisnoj grupaciji i drugim zadanim stvaralačkim "okvirima"/matricama), Mijović Kočan je pronašao svoj kreativni prostor i ostvario specifičan, "samo svoj" pjesnički opus koji, složimo se sa E. Fišerom, ostaje na vlastitom, izdvojenom mjestu u korpusu suvremenoga hrvatskog pjesništva¹⁷, ali istovremeno taj opus zamjetno pripada i književnom kontekstu, odnosno, kako ističe C. Milanja, u njemu se ogledaju/prepoznaju različiti modeli hrvatske pjesničke prakse – i krugovaša i razlogovaca i pitanjaša i (neo)manirista i drugih postmodernističkih poetičkih modela, "*pa je u tom smislu Kočan zanimljiv slučaj hibridizacije poetičkih praksi hrvatskoga pjesništva druge polovice dvadesetoga stoljeća*"¹⁸ – uključujući, naravno, i imanentne im inicijalne poticaje što su dolazili iz zapadnih književnosti; kad je riječ o Mijoviću Kočanu, posebice treba izdvojiti F. G. Lorcu i nadrealizam.

Kočanova temeljna (kontrastivna) manifestno-programatska poetička opredjeljenja rezultirala su izrazitom heterogenošću u njegovoj poeziji¹⁹ a unutar nje i međusobno snažno kontrastiranim motivsko-tematskim kompleksima; isto tako i naglašeno kontrastivnim pjesničkim formama i izričajnim tehnikama te jezično-stilskim odabirima. Zamjetno je da je ta kontrastivnost (i na motivsko-tematskom planu i na stilskom i formalno-izričajnom planu) uglavnom polarizirana oko dvije žarišne, točke: pjesnikovih (svjetonazorskih, susljedno i umjetničkih) nagnuća – i tradicionalnim i suvremenim (post)avangardnim vrijednostima.

2. KONTRASTIVNE MOTIVSKO-TEMATKE DOMINANTE U KOČANOVOJ POEZIJI: ZAVIČAJNI RURALNI PROSTOR // URBANI PROSTOR SUVREMENOGA GRADA; RADOST SVAKODNEVICE // STRAH, SUMNJA, SAMOĆA I IZDVOJENOST

Slijedeći ono "elementarno" u sebi i u pojavnosti svijeta, Stijepo Mijović Kočan u svom je pjesničkom opusu zahvatio širok raspon motivsko-tematskih preokupacija i poticaja; motivi koje koristi i teme kojima se bavi često su posve različiti, pa i izrazito kontrastni, čak i unutar iste teme znaju se pronaći suprotnosti. U radu izdajamo samo za Kočana karakteristične, istaknutije, dublje i češće motivsko-

¹⁷ Usp. Ernest Fišer, *nav. dj.*, str. 249.

¹⁸ Usp. Cvjetko Milanja, *nav. dj.*, str. 227.

Imajući u vidu kritičku recepciju Kočanova stvaralaštva, vrstan poznavatelj suvremene hrvatske poezije Cvjetko Milanja komparativno-analički "pomiruje" polarizirane ocjene o njegovoj izvornosti/samosvojnosti i estetskoj (ne)relevantnosti te objektivno pozicionira i vrednuje njegovo pjesništvo u kontekstu nacionalne književnosti: "[...] *No, čini mi se da valja odmah primijetiti da Kočanovo pjesništvo nije tako uzgredno, a niti je tako posebno da se ne može dovesti u doticaj s nekim modelima hrvatske pjesničke prakse. Naprotiv, u svojim invencijama i istraživanjima Kočan je, ne tako rijetko, koristio različita iskustva, mada je i sam implicitno i eksplicitno branio ideju pjesništva koja je donekle bila opozitivna tada vladajućoj, zalažući se za 'sadržaj svijeta', a protiv pretjerana 'jezičarenja' ili 'pojmovanja'*". ("Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 123.)

O književnom kontekstu Kočanova stvaralaštva vidi i: Ernest Fišer, *nav. dj.* str. 241.

¹⁹ Pozivajući se na Dubravka Jelčića pjesnik sam za sebe kaže da bi se "*mogao objašnjavati (nipošto i opravdavati!) 'renesansnom širinom interesa'*". (Stijepo Mijović Kočan, "Autorove opaske", u: *Sred zavičajnih nebesa*, MH – Dubrovnik, 2001., str. 303.)

tematske kontraste u njegovu pjesništvu: zavičajni konavoski prostor nasuprot prostoru grada te radost u običnosti detalja svakodnevice nasuprot strahu, sumnji, samoći i izdvojenosti.

2. 1. ZAVIČAJNI RURALNI PROSTOR NASUPROT URBANOM PROSTORU SUVREMENOG GRADA

Prvi motivsko-tematski kontrast koji obilježava Kočanovo pjesništvo već od zbirke *Ispovjedaonica*, a provlači se gotovo kroz cijeli opus, proizašao je iz sudaranja pjesnikova prisjećanja na zavičaj i njegova suočavanja s novom, gradskom sredinom; odnosno sudaranja idiličnoga, rajskog zavičaja, rodnih Konavala i sela Đurinići s "nemilosrdnim i hladnim Zagrebom"²⁰. Opijevajući zavičajne i zagrebačke motive Kočan je, uz manje iznimke, dosljedno kontrastivan – zavičaj je najčešće prostor ljepote, sklada, obiteljske topline, radosti života; grad je prostor nesklada suvremene arhitekture, sivila, mraka i smrti te bučne i hladne ljudske gomile i osamljenosti pojedinca; doživljajne pozicije tek se povremeno mijenjaju – i zavičaj zna biti prostor smrti i nesreće (kao što je to u traumatičnim prisjećanjima na djetinjstvo u ratu te u bolnom suočavanju sa smrću i razaranjem Konavala u Domovinskom ratu), a mali detalj na gradskoj ulici povremeno zasine svjetlom radosti (kao npr. cvijet u pjesmi "Pohvala cvijetku pri dnu Gundulićeve ulice u Zagrebu") .

Kočanova se poezija tematski i motivski grana u više smjerova, no sve te "grane" žilavom su niti povezane s jednim čvrstim ishodišnim korijenom, koji "crpi životne sokove" iz tla pjesnikova zavičaja. Rodne Konavle, u užem smislu selo Đurinići u kojem se rodio, obiteljska kuća iz koje je potekao, u duhovnom i materijalnom smislu ostaju Kočanov nepresušan izvor iz kojeg crpi većinu pjesničkih nadahnuća. Zavičaj je temelj njegovog "elementarnog" ja. Kočan doživljava Konavle kao *Zemlju čudesa*²¹. Prvenstveno zbog njenih čudesnih spojeva prirodnih ljepota, kao i magije najstarijih slavni vremena i življenja u krugu specifičnog naroda i sudbina. Nepresušna su mu inspiracija dani idiličnog djetinjstva, ali i zavičajna stvarnost u traumatičnim, tragičnim slikama mračnih ljudskih sila, patnje i stradanja. Kočan, sposobnošću čovjeka koji srcem gori ali i razumski promišlja, ponire u sve oblike/slojeve Konavala – Konavala kao zemljopisnog područja, Božjom snagom, posebno obdarena ljepotama, Konavala kao naroda, zajednice, kao čovjeka koji biva duboko ukorijenjen u gene svoga roda.

Konavlima je Kočan posvetio stotine svojih pjesama, a s posebnom ih je pozornošću skupio i izdao u dvije zbirke: *Prevlaka, ćaćina tamburica* (1996.) i *Sred zavičajnih nebesa* (2001.).

Prva od te dvije zbirke okuplja niz rodoljubnih, domoljubnih i čovjekoljubnih pjesama kompozicijski organiziranih u nekoliko ciklusa/prizora – "Prizori iz moga djetinjstva", "Prizori iz moje doline", "Prizori iz minulog vremena", itd. – pisanih stilom pripovjedaka u stihovima, najčešće konavoskim idiomom. Tematizirajući

²⁰ Sudaranje ovih dviju sredina bilo je uzrokom jednog od najjačih srazova u pjesnikovu životu.

²¹ Luko Paljetak, "Svijet domaćeg zidara", u: *Stijepo Mijović Kočan*, (tematski blok, ur. Luko Paljetak), *Dubrovnik*, 4/2010., str.10.

motive zavičajnih Konavala, Kočan se bavi (i) općeljudskim pitanjima; pjesme odaju iskonsku snagu – dobro uvijek pobjeđuje, a svaka sila vrijedna je ruganja. Pjesnik iskazuje svoju ljubav i naklonjenost prema čovjeku i njegovoj potrebi za toplinom i suzama.²² Ovom zbirkom još jednom dokazuje svoju jednostavnost, osjećaj za sklad, smisao za humor, ali i neobičnost, paradoks i virtuoznu umješnost izražavanja.²³

Zbirka *Sred zavičajnih nebesa* okuplja složeniji "zbir" pjesama, čak iz jedanaest prethodnih knjiga; sam Kočan za nju kaže: "*Dakle, sastav ove knjige iniciran je tim lokalnim obilježjem, koliko je u njoj zavičajnog: u temi, u motivu, u aluziji, u asocijaciji...u konkretnim emanacijama. Ovo dakle, nisu izabrane pjesme, nego zbir(ka) zavičajnih motiva.*"²⁴ U toj je knjizi skupio sve svoje pjesme, i stare i nove, koje imaju posredne ili neposredne veze sa zavičajem. Već naslov zbirke upućuje na miješanje zavičajne razine s onom nebeskom, a u samim pjesmama zavičaj dobiva vizuru nebeskoga, bogomdanog kraja, kako bi se što bolje vidio onaj čovječji, zemaljski dio. Kočan se većim dijelom u pjesmama zavičajnog karaktera, metodom dubokog sjećanja, vraća na svakodnevne, banalne motive konavoskog kraja kao što su: "planjun", "senj", "kriješve", "pandišpanj", mlinica, čempresi, rogači, itd. Tako na primjer u pjesmama "Planjun", "Senj", "Pandišpanj" preko beznačajnih (naslovnih) predmeta ili pak najobičnijeg kolača, tako tipičnih za seoski život i običaje, pjesnik raskriva čitav jedan mikrokosmos, kao npr. u pjesmi "Senj":

[...]
*Kad se pradjedovska oznaka
 Usuglasi sa suncem
 Znači točno je...
 I to je jedino potpuno
 Savršeno pouzdano
 I ne pogrešivo.*

*A izvan tega senja
 Izvan oznake
 Izvan rodnog doma
 Gdje li sam?
 Sred zavičajnih nebesa, 2001: 205)*

Ili:

[...]
*Mare Lukova se udava
 a pandišpanj je bolji iz špahera
 nego ispod peke:
 u nas u kužini, u redu
 cijela tri dana
 peku se pandišpanji!
 [...]
 (Sred zavičajnih nebesa, 2001: 229)*

²² Mirjana Smažil Pejaković, Uvodne napomene, u: Stijepo Mijović Kočan, *Ulovljen u jeziku*, StajerGRAF, Zagreb, 2005., str. 15.

²³ Isto.

²⁴ Stijepo Mijović Kočan, "Autorove opaske", u: *Sred zavičajnih nebesa*, MH, Dubrovnik, 2001., str. 302.

Kočan predmetima iz konavoskoga svakodnevnog života daje univerzalno (nad) značenje. Djetinjstvo je riznica najljepših sjećanja, najveći blagoslov u pjesnikovu životu. Naivno, radosno i siromašno, ovo razdoblje života zapravo nikada nije nestalo iz pjesnikovih misli. Ono za njega ima značenje i pojam sreće, kao npr. u pjesmama "Na cvjetnicu", "Sreća", "Bogati sirotinjski Božić", u kojima pjesnik evocira prizore neizmjerne dječakove sreće. Obično je to bilo zbog sitnica, kao što su primjerice kupovina časopisa o filmovima i Avi Gardner (prvim teško, na "klačini", zarađenim novcem), siromašni i raspjevani Božić u seoskoj kapelici ili pak umivanje u vodi s laticama cvijeća na blagdan Cvjetnice:

[...]
*"Umij se, mili moj,
 cvijećem,
 takav je običaj..."
 možda je rekla i zašto
 ali toga se ne sjećam.
 Držala je ručnik
 onaj "moj" lijepo izvezen
 rastvoren
 u do poda velikoj bijeloj košulji
 tako s raširenim rukama nada mnom
 i sama rastvorena
 kao knjiga evanđelja
 i nasmijana.
 Latica mi je bilo
 posvuda po licu
 i usnama
 brisali smo ih zajedno
 a onda me poljubila
 u obraz
 i kazala:
 "I tvoje lice je cvijet"*
 [...]

(*Sred zavičajnih nebesa*, 2001: 173)

Pjesnik često biva nečim potaknut na sjećanje, nešto u sadašnjosti vraća ga u trenutke u prošlosti, ili pak uspoređuje svoje kasnije životno iskustvo s onim idiličnim sjećanjem ponesenim iz rodnog kraja, neizostavno naglašavajući ljepotu upravo onoga svog i prošlog. U ponekim pjesmama dijalozi konavoskih "judi" tako su vjerno preneseni u tekst, da bi se reklo kao da se upravo odvijaju pred čitateljem, kao da nisu "dozvani" iz pamćenja, nego da ih pjesnik na licu mjesta zapisuje. Simpatično nadmetanje konavoskih žena u pjesmi "Kako se utijava pošica" te razgovor o neobičnu ponašanju Luka Ivurova u dijaloškoj pjesmi "Malo – onako!", pisani izvornim konavoskim govorom, primjer su kako Kočan vješto dočarava mentalitet svojih Konavljana:

Ja mislim
Da je Luko Ivurov
Malo – onako!
– Kako to misliš – onako?
– Pa znaš – onako!
– Al i kako – onako?
Mislio si rijet
malo – udaren?
– Ma, nije da je baš udaren
nego – onako!
– Oćeš kaza – poludio?
– Ama – ke poludio!
Nema pametnijeg u pet sela!
Nema u cijelom kaznačini!
Ajde, neka je štogoj za skonta?!
On o prve – sve!
Oli libre lega!
Oli foje – ka ji će nabavi.
Ali svedno – nekako je
onako!
 [...]

(Sred zavičajnih nebesa, 2001: 231)

Posebno se snagom pjesnik vraća do umrlih predaka, s kojima osjeća dubinsku povezanost te, uspostavljajući gotovo kulturni odnos prema njima, iskazuje silno poštovanje i divljenje prema njihovoj snazi, veličini i umijeću preživljavanja na škrtom kršu, u skromnim vremenima. U "Baladi o čovjeku koji se uspinjao" priča priču o upornosti čovjeka koji se penjao sav izranjen uz kršnu strminu, jasno aludirajući na tegotnost čovjekova životna uspinjanja i padova uopće. Više puta s ljubavlju i poštovanjem piše o djedu (pa i pradjedu) i njihovom majstorstvu u zidarskim poslovima; u pjesmama "Fuge", "Suhozid" "Gumno i gustjerna" Kočan pjeva pohvalu njihovu savršenu umijeću, ne krijući svoju brigu i strepnju kako će ta svralačka, umjetnička djela izdržati suvremenu navalu divljine, prirodne i ljudske; duboka, ali jednostavna povezanost djeda i unuka vidljiva je i u pjesmi "Sjećanje na djeda" (iz zbirke dječje poezije *E da mi je*), u kojoj Kočan evocira zajedničke raspjevane odlaske na polje ranom zorom; itd. Pišući o "svijetu domaćeg zidara"²⁵ te o očevu drvodjelskom umijeću, pjesnik istovremeno preispituje i uspoređuje i svoj pjesnički zanat.²⁶ Specifično i unikatno značenje ima očeva, rukom izrađena, tamburica i sjećanja na očevu (samouku) sviranje pred kućom; u pjesmi "Čaćina

²⁵ Izraz je Paljetkov (vidi: Luko Paljetak, "Svijet domaćeg zidara", *nav. dj.*, str. 10-11).

²⁶ "[...] Sjajne li građevine – kaza taj/ tumačeci mi kako je moj pradjed/ divlji okoliš/ pun beskorisna i ružna kamenja/ preobratio u ljepotu/ u korist/ i sklad...! A gdje li sam nevoljan ja/ beskoristan nasljednik/ koji bi riječimal/ (jer ničega drugog nemam/ i ničim drugim ne umijem)/ preobraćao svoj okoliš/ koji me zasipa/ u dalekome Zagrebu/ bezbrojnim riječimal/ vijesti, novina, televizija, svekolikih brbljarija/ bez ikakva sklada i bez ikakve koristi/ kao gomilama nekultivirana kamenja/ kao da valom podivljala mnogoljudstva/ zatrpava i gumno i gustjernu/ i davnoga mi pretka/ i mene." ("Gumno i gustjerna", 1994.; prema: *Ulovljen u jeziku*, 2005: 200-201)

tamburica" pjesnik se dojmljivom snagom sjeća oca i njegove tamburice; pa i onda kada je život preokrenuo sve, u ratu, on pamti samo još očevo sviranje²⁷; tamburica je Kočanova svetinja, polomljenu ju je odnio sa sobom u tuđinu, a njeni tonovi i u strahoti rata odzvanjaju u njemu finoćom "bisernog zvuka":

[...]
*Ćaća je međutim umro
 anonimian i ojađen
 a uistinu biseran zvuk
 njegove tamburice
 postoji jedino još
 u mome sjećanju*

*Dok su seljaci oko njega grubo
 on je fino...
 Dok su u brdima okolo uglas revali
 on je sotovoce
 pitome, dalmatinske...
 Dok je on
 sa svojom tamburicom
 svima bio prijatelj
 oni iza brda su provalili
 s urlikom i oružjem...*

*Zato je sve to tako
 i završilo.*

(*Sred zavičajnih nebesa*, 2001: 203)

U pjesmama kao što su "Pokojni djed kopa", "Generacije" i "Komostre" Kočan uspijeva predočiti snažnu isprepletenost i povezanost više generacija svoje obitelji te njezin razvoj u vremenu i u napretku civilizacijskih uvjeta. Pjesme ostavljaju dojam da je Kočan stari tradicionalist, da moderno doba ne cijeni kao ono prošlo i da ga, zapravo, smatra uništavateljem starih, ali vrijednih vremena:

[...]
*Pradjed je bio nenadmašan graditelj
 Njegove kamene građevine i danas
 Odolijevaju divljini...*
 [...]
*A gledam sinove
 Nadnesene nad kompjutor-igračku:
 Čim je nestalo struje
 Čim su ostali bez slike, a s ekrana i bez tona
 (što ni jedno nije njihovo)*

²⁷ Sjećanje na ljepotu i sklad očeva sviranja svojevrсно je utočište od nimalo skladne ratne stvarnosti. Zanimljivo je da je devedesetih godina prošloga stoljeća u Kočanovu pjesništvu došlo do vidnog zaokreta prema skladu i ljepoti artifičijelne pjesničke forme – prema sonetu.

*Stali su i oni
Nervozno, izgubljeno
Nemaju se za što prihvatiti...*
(*"Generacije"*, *Sred zavičajnih nebesa*, 2001: 195-196)

Zaboravljeni i opustjeli konavoski svijet, propadanje, usporedbe prošlosti i sadašnjosti, žaljenje za prošlim vremenima, idealističko sagledavanje prošlosti iz pozicije suvremenosti – teme su koje često muče pjesnika, a predočene su sa sjetom i tugom. U pjesmama "Đurinići" te "Ograda i kriješva", sa žaljenjem i grčem u srcu, kontrastno dočarava sadašnju i nekadašnju atmosferu sela; na (formalno-poetički) drugačiji način, ali prožet sličnim osjećajima bolnoga povratka u zavičaj (u kojemu više ništa nije isto) progovara i u jednom od svojih najuspjelijih tekstova uopće – "U posjetu majci u Konavlima":

[...] na pragu gdje sam rođen pred svojim domom koji tone u pejsaž u povijest u zlu sreću u samoću u pustinju u napuštene maslinike pred kućom sam koju već obrasta bršljan i kupine i drač i gušteri i uholaže [...] mati ih ne vidi mati gubi vid već pipa predmete sve je u magli kaže nije mama kažem nije vedro je podne je sunce je uskoro će premaljeće neće sinko neće meni nikad više ne govori ne tješi zna majka nagledala se svačesa poberi sine naranče kaže pa zašuti šuti starica s prekriženim rukama bezvoljno a naranča je za kućom već i ona ostarjela [...]

(*Sred zavičajnih nebesa*, 2001: 67)

Unutar bogatog Kočanova zavičajnog opusa, nezaobilazna je i kraća poema, svojevrсна zavičajna povjestica "Konavoski vez", u kojoj pjesnik *"[...]roni i u povijesnu i u osobnu genezu, od preantike do danas, rijetko viđenom snagom i eruptivnom emocionalnošću kakvu je već emanirao u mladenačkoj poemi 'Pollock No 10'."*²⁸

Odlazak na školovanje u Zagreb i fizičko ostavljanje rodnog doma pjesniku je donijelo mnogo toga dobrog, ali u osjećajnom smislu, sudeći prema njegovoj poeziji, nikada mu nije donijelo smirenje. Urbani život, što ga promatra kao došljak ali u njemu, međutim, i sudjeluje, postaje njegovom drugom opsesijom koju povezuje i uspoređuje/mjeri s onom prvom, konavoskom. To poredbeno preispitivanje zavičajnoga i gradskog manifestira se kao jedan od Kočanovih paradoksalnih kontrasta u kojem su suprotstavljene dvije nespojive točke: urbani Zagreb i konavoska idila. Urbano i ruralno u njegovoj se poeziji spajaju otkrivajući najdublje pjesnikove osjećaje i prema jednom i prema drugom. Mijovićeva je poezija spoj jedne vrlo urbane osjećajnosti i neuništive vezanosti za zavičaj.²⁹ Pjesnikov život u Zagrebu nikada nije bio jednostavan, ni lak, dapače, biva ispunjen nevoljama i konfliktima, egzistencijalnim mučninama, te javnim i privatnim traumama: *"Nigdinsku ontologiju potvrđuje i ciklus pjesama o Zagrebu, kao doista pesimistično i dezekologijsko viđenje svijeta, mračan i ružan civilizacijski talog."*³⁰ U pjesmama

²⁸ Mirjana Smažil Pejaković, *nav. dj.*, str. 13.

²⁹ Isto, str. 11.

³⁰ Cvjetko Milanja, "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 228.

"Tečeš svojim tokom", "Tu gdje jesi", "Ublažavaš mu početak", "Tu prinosiš tijelo" i drugima iz zagrebačkog ciklusa iznosi se doživljaj Zagreba kao grobnice, što je naglašeno ponavljajućom sintagmom "duboko u grobu". Sintagma odaje Kočanov odnos prema tom gradu. Ti tekstovi nižu isprekidane eliptične rečenice sastavljene od riječi bitno drugačijih od onog izričaja kojim iskazuje sretnu vezanost za Konavle. Ernest Fišer ističe da su Kočanove pjesme sa zagrebačkom motivikom "[...] *zacijelo jedno od najpotresnijih i najmračnijih recentnih pjesničkih svjedočanstava o naličju urbanog življenja uopće, o najdubljem talogu naše civilizacije, ali i, konkretno, o samom Zagrebu.*"³¹ Zagrebačka je atmosfera prouzrokovala potpuno opozitne osjećaje u pjesniku koji se daleko odmakao od vlastite, jednostavne zavičajnosti; mučnina života u gradu iskazana je drugačijim slikama, a ublažena je tek kontrastnim prisjećanjem; služeći se kontrastivnom usporedbom dviju stvarnosti, Kočan je ostvario umjetnički vrlo zrele tekstove, primjerice "Tu prinosiš tijelo":

*u zagrebu duboko u grobu film je sunčani otok/ gdje i ti prinosiš
tijelo i švercovani whisky/ a rak već razjeda oči gospođica od
nekad / i duge jesenske kiše tijesnu muziku skubu / u grobnoj sobi
tamo gdje sunčaju trenutak/ glazba joj u glasu i dalmacija pjeva
/ tu uvijek nam se zbiva da sjetimo se sebe
[...]*

(Konavoski vez, 1988: 183)

I kad putuje svijetom, gledajući urbane sredine "ruralnim očima", Kočan nikada ne zaboravlja, nikada ne potiskuje ono iskonsko iz sebe. Dok šeta mostovima Seine ("Na mostu si zastao", iz ciklusa pjesama iz Pariza) pjesnik misli na čemprese i putove rodnog kraja:

*Ti iskačeš na petit pont tu te zora zaskoči / iznenada odnekud
sjevne ti na obrazu / užije na obzoru čemprese i bisage put do
herceg-novog osvit puca nad bokom / i nad quartier latin / a tu
mali si etienne koji sriče "je suis"*

(Sred zavičajnih nebesa, 2001: 95)

Slične evokacije nalizimo i u drugim "pariškim" pjesmama ("I tebi se zbiva", "Ulaziš u pariški tlocrt", itd.) te u ciklusu pjesama o talijanskim gradovima – u gradu sv. Antuna, sveca kojemu je njegova majka bila zavjetovana, uspoređuje vjeru svoje majke i malu zavjetnu crkvicu u zavičaju s padovanskom raskoši, te završava tužnim shvaćanjem: "*minulo je sveto djetinjstvo*" ("Padova"); u Torinu sve ga podsjeća na obitelj i bliske ljude, pa zaključuje kako zapravo "*ja sveudilj uza se nosim sebe sa sobom*" ("Torino"); pjesme ciklusa "Via Italia" zapravo jasno govore da ni sva prostranstva svijeta nisu dovoljna da udomi Kočanove nemire.³²

Pišući o zbirci *Sedmoglasnik*, Neven Jurica ističe različita iskustva pjesničkog subjekta koja se u njegovu "sedmoglasnom" pjevanju kreću "*od rastrzanog, automatiziranog i nekoherentnog iskustva urbanog čovjeka, do slikovitog, proživljenog, cjelovitog iskustva ruralnog čovjeka.* [...] *Ova napetost između*

³¹ Ernest Fišer, "Autentičnost i elementarnost...", *nav. dj.*, str. 245.

³² Usp. Mirjana Smažil Pejaković, *nav. dj.*, str. 9.

urbanog i ruralnog, između suvremenog i tradicionalnog, između ugroženosti i pastorale glavna je odlika ove knjige. Istodobno, ona je i glavna poruka Kočanove poezije."³³ Dodajmo: ne samo u *Samoglasniku*, već i kroz sve ostale zbirke, točnije kroz cijelo pjesništvo Stijepe Mijovića Kočana proteže se takav kontrast ruralnog i urbanog, koji se razlaže na različite sastavnice i u različite oblike, a jedna od njegovih najsnažnijih manifestacija jesu polarizirana iskustva osjećaja životne radosti i egzistencijalne tjeskobe.

2. 2. RADOST U OBIČNOSTI DETALJA SVAKODNEVICE NASUPROT STRAHU, SUMNJI, SAMOĆI I IZDVOJENOSTI

Drugi je jaki kontrast na motivsko-tematskom planu onaj u kojem se Kočan predstavlja kao pjesnik svakodnevnice, detalja, sklon radovanju životu i njegovu veličanju, a ujedno i kao pjesnik koji se često približava graničnim egzistencijalnim situacijama koje prate strahovi, sumnje, nestalnosti, samoća i izvojenost. Mučna urbana iskustva puna egzistencijalne tjeskobe i vlastite životne tragedije – od dviju kliničkih smrti, preko smrti svojih bližnjih do života u ratnoj strahoti – udaljuju Kočana od idiličnosti i veselja i pretvaraju u pjesnika koji se sklanja u pisanje da bi opstao i izdržao. Zato je Kočanova poezija prožeta i nemirom, pitanjima, borbom i bježanjem.

Kočan se često prepušta svakodnevnim motivima u kojima ponekad slavi život, a ponekad ih ironizira pristupajući im s humorom ili satirički; osjećaj životne radosti najčešće je potaknut zavičajnim motivima, a ironija i satira vezane su uz doživljaj grada i ratnih napadača. Kao što je prethodno pokazano u analizi konavoske motivike, on ima razvijen osjećaj za svakodnevne detalje. Ponekad je nevjerojatno što ga inspirira – obični predmeti iz rodnog kraja kao što su fuge, rogači, lokva i gumno ili pak papirnati ubrus, kolovoška kiša, obmana, stolac s naslonom, magla, senilnost, virusi, razglednica, kakve pronalazimo u njegovoj zbirci *Ode himne* (2012.); ne samo da ih zapaža i tematizira kao poetske motive, nego im u toj zbirci piše i pjesme u obliku pohvala ("Pohvala kolovoškoj kiši", "Pohvala stolcu s naslonom", "Pohvala vrtu punom ptica", itd.). U nekoliko pjesama on slavi prirodu, posebno onu konavoskog krajolika – more, Prevlaku, otočić Mamulu. "*Nećemo pogriješiti ako kažemo da je Kočan, između ostalog, i pjesnik detalja, iako lišenih neobarokne kićenosti, pjesnik koji umije od pojedinosti, ili pak od bezazlene egzistencijalne situacije stvoriti cjelovitu sliku, da taj detalj ili situaciju uzdigne na razinu višeg značenja.*"³⁴ Tonko Maroević naglašava kako je Kočan upravo "*slijepo oduševljen šarolikošću svijeta i pozitivnim vibracijama što ih odašilju bližnji i dalji suputnici, sudionici i svjedoci svečanosti postojanja.*"³⁵

Nasuprot (radosnoj, i banalnoj) običnosti svakodnevnice u Kočanovu pjesništvu već od prve zbirke pratimo i egzistencijalnu tjeskobu suvremenoga urbanog čovjeka

³³ Neven Jurica, "Status samosvojnosti", *Književni petak* (20. studenog 1981.); navedeno prema: Naglasci iz kritika, (ur. Mirjana Smažil Pejaković), u: Stijepo Mijović Kočan, *Ulovljen u jeziku*, StajerGRAF, Zagreb, 2005., str. 205.

³⁴ V. Milatović, "Na razini višeg značenja – osoben glas u suvremenoj hrvatskoj poeziji", *Ovdje*, br. 173, listopad 1983.

³⁵ Tonko Maroević, "Pogovor", *nav. dj.*, str. 111.

osamljena u bučnoj gradskoj užurbanosti i ravnodušnosti, izgubljena/nezamijećena u masi, suočena sa sivilom, mrakom i smrti. Pjesnikova programatsko-poetička sintagma "ne pripadam i nisam" postaje i njegovom životnom sintagmom kad je riječ o gradu; svojim Konavlima, međutim, uvijek "pripada" i u njima uvijek "jest", ne samo prisjećajno i emocionalno, nego i ontološki.

Nije čudno da književnik koji je tako često programatski isticao svoje nepripadanje, inokosnost, izdvojenost od suvremenih hrvatskih pjesničkih generacija i grupa, u svojoj poeziji tako često pjeva o osamljenosti i stalnom osjećaju tuđine/tuđinstva, izdvojenosti, pa i posebnosti. Pjesnikov osjećaj samoće vidno je zamjetan u brojnim njegovim pjesmama; kao indikativne izdvojimo samo stihove iz pjesme "Ni drug ni draga":

[...]
svatko bi isto u istom ko i ja,
pritisnut jadom, siromaštvom, svime...
U Zagrebu sam "trska što se svija"

Sred pusta mnoštva – bliskosti ni s kime,
A da je ima i da samac nisam
Tko li bih bio? Sam ovako – svi sam!
 (Sred zavičajnih nebesa, 2001: 152)

Tako i u pjesmama "Osamljen sam i daleko" te "I u masi stiješnjen" pjesnik ponajviše ističe sukob s okolinom, u kojem želeći zadržati "sebe u sebi"³⁶; ne uzmiče, jer "moj otpor je moje ufanje, moj znak", kako kaže u pjesmi "Htijenje – Napuštanje"; vrijedno je i ovdje podsjetiti na, prethodno u radu citiranu, pjesmu "Ne pripadam i nisam" kao amblematski tekst pjesnikove naglašene osamljenosti, izdvojenosti, otuđenosti i odupiranja.

Kočan jest pjesnik osamljenosti, ali prkosne osamljenosti, iz koje se odupire i socijalno kritizira, često kroz ironiju i satiru, posebno istaknuto u "satirikama" u zbici *Ja odozdo* (ali ne samo u njoj); "[...]na idejno-tematskom i etičkom planu Kočanove satirike su, očito, njegova pjesnička reakcija i ironijsko nemirenje s glupostima, licemjerjem i nakaradnostima suvremenog svijeta kao i s nerijetko tragično-komičnom pozicijom ugroženog i usamljenog pojedinca u tom svijetu."³⁷ Kočanovo pjevanje o vlastitoj osamljenosti, o osobnoj egzistencijalnoj drami sudaranja s urbanom sredinom, pa i o patnji i "bliskim susretima" sa smrću, nikada međutim ne prelazi u apatiju, odustajanje i predanost. On nije opsjednut krajnim egzistencijalnim situacijama, ali itekako poznaje ravnodušnost i strah, "strah koji struji mojim kostima", kako kaže u pjesmi "Noću obilazim grad".³⁸ K tomu, on je pjesnik naglašena senzibiliteta za granične egzistencijalne situacije drugoga, za egzistencijalne drame gradskog čovjeka uopće, posebno maloga, rubnog čovjeka mračnih gradskih podruma i sumornih radničkih naselja i njegove pomirenosti,

³⁶ Stih iz pjesme "Premda".

³⁷ Ernest Fišer, *nav. dj.*, str. 247.

³⁸ Usp. Cvjetko Milanja, "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 224.

apatije, pa i odustajanja od života i bijega u smrt, kao na primjer u pjesmi "Popodne (ili već predvečer)":

*kiša, nebo slični na trule konjske kosture
odjednom – onamo zamjećujem figuru
(vidim kao u snu, u vodi, kroz stakla, a ne čujem)
neki čovjek kroz prozor mahnito baca aparate
(televizore, projektore stolice, odijela
lepršaju zrakom kao latice)
vidim kako su dojurila bijela kola, izjurili bijeli ljudi
hitro nestali u otvoru bloka kao u nekim ustima
čekam sada da ga izvedu, motrim hoće li se otimati*

*onda ga spazim: gol je, malen, a na vrhu nebodera
i kad se vinuo u ambis, padao je razapetih udova
(kao kukac kojeg je zatekla oluja te strada u pljusk)*

*automobili su ujednačeno promicali
(Konavoski vez, 1988: 103)*

Kočanovo radovanje životu, važnost i bitnost svega što ga okružuje, kosi se i s iskustvima dviju kliničkih smrti; jedne u ranom djetinjstvu, a druge 1976. godine u prometnoj nesreći. Stvarno doživljeno preplitanje rubova života i smrti ostavilo je traga u njegovu stvaralaštvu, pa u sekvencama u kojima pjesnik progovara o tim traumatičnim iskustvima njegova poezija ponešto postaje bliskom nadrealističkoj oniričnosti i asocijativnosti.³⁹ Nesvakidašnje iskustvo djelovalo je na Kočanovo doživljavanje odnosa smrti i života, postojanja i nečega višeg, teško objašnjivog. U ponekim pjesmama, najčešće s blagohumornom bolnom ironijom, govori o sebi nakon preživljene kliničke smrti; primjerice u pjesmi "Jer i ja plešem": "*Naravno – plešem/ I poslije smrti svoj ples/ I letim i lebdim./ Već stoljećima – o, yes.*" (*Iznove starih majstora*, 1995: 35) ili u baladi "Eto", u kojoj pjeva o čovjeku što umire sa smješkom na licu, odnose ga, a pred krematorijem shvaća da je on sam taj mrtvac; ili pak u sonetu "Klinički sam mrtav – živa":

*Klinički sam mrtav – živa
ponove me prave – more
čini mi se čujem – pliva
svijet u bijelom – sestre zборе*

³⁹ Nadrealistička poetika, kao što je poznato, upućuje na dimenziju iznad realnosti i na prevladavanje realizma (usp. Milivoj Solar, *Povijest svjetske književnosti*, Golden marketing, Zagreb, 2003., str. 287). A. Breton kaže kako se "[...] nadrealizam zasniva na vjerovanju u višu realnost izvjesnih oblika asocijacija zanemarenih do njega, u svemoć sna, u nezainteresiranu igru misli. On teži da definitivno uništi sve ostale psihičke mehanizme i da ih zamijeni u razrješavanju glavnih problema života." (André Breton, "Manifest nadrealizma", u: *Rađanje moderne poezije*, Beograd, 1975., str. 324.)

*s doktorom a taj me šiva
ja ne hajem – već sam gore
i valjda u raju – zbiva
mi se šetnja s majkom – stvore*

*joj se oči ruke – mirnu
njenu kretnju ćutim – velo
nebesko se njiše – pirnu
zefir što li – zacijelo
to mi mama ljubi čelo
polaže me na raspelo*

(mrtav živim bijelo bijelo)

(Sonet svinjcu...i Kati naravno!, 2000: 35)

Nadrealističke (ili barem njima slične) elemente u Kočanovoj poeziji dodatno potvrđuju i pjesme pisane tzv. automatskim načinom pisanja, koji je sam André Breton zagovarao u svom manifestu. Kočan je napisao nekoliko zbirki (*Izravno u stroj*, *Sedmoglasnik*, *Ono nešto*) načinom u kojemu bujicama riječi govori o svojoj egzistencijalnoj stisci i usudu. Takav je tekst "Jesen moja glava gužva u kafiću", koji potvrđuje da Kočan zna u pjesmu udahnuti metafizičku zbilju prolaznosti i smrti, potrošenih stvari i bizarnih zbivanja. U taj kontekst mogao bi se svrstati i "*autobiografski roman u sedam poglavlja*" "Ti i bolničarka" u kojemu, kroz isprekidane košmarne slike, iz ti-pozicije priča o svojoj nesreći i o iskustvu kliničke smrti, miješajući djetinjstvo i motive iz *Biblije*, hodanje i prisutstvo Isusa, bolničarku i slične usude svojih predaka:

[...]

*negdje na dalmatinskoj obali neki su te seljaci izvlačili ispod
kamiona smrskana/razaznavali ti lice u prašini komade tebe po
asfaltu/ tvoje oči i dah skriven još u kaštelu od komitskog noža
od povratka vremena/ od mržnje i raskola/ pažljivo su ti...*

[...]

*čim ovoga operiram cijelu ću te voljeti rekao je isus bolničarki
koja te pridržavala pod skalpelom i smijala se – zanesena sva
zgodna nasmijana*

(Sred zavičajnih nebesa, 2001: 124)

Drugi važan doživljaj koji stoji u kontrastnoj poziciji prema radosnom osjećanju života u njegovim jednostavnim, pa i najbanalnijim manifestacijama, jest doživljaj tragedije rata – mutan, u prisjećanjima na traume ratnog djetinjstva u II. svjetskom ratu; te vrlo zoran i bolno-protestan u vremenu Domovinskog rata. Kroz Kočanove stihove iz devedesetih godina prošloga stoljeća, posebice u pjesmama iz zbirke *Prevlaka, čaćina tamburica* (1996.) izbija snažan krik zbog razaranja i patnje domovine, nadasve rodnih Konavala. Stradanje u Domovinskom ratu Kočan proživljava kao nesretan usud vlastitog zavičaja, koji je više puta kroz povijest trpio od neprijateljske razorne ruke, ali se i ponovno dizao iz pepela:

[...]
 Dječčić jedan
 Isto mu ime Ivo
 Iz pepela
 Izvlači komostre:
 Kao da je zlato
 Našao!
 Stavio ih oko vrata
 Kao ogromnu ogrlicu.
 A meni izgleda
 Kao da je u lancima
 Poput moga pretka
 Job...

("Komostre", *Sred zavičajnih nebesa*, 2001: 220)

Konavoski je puk navikao trpjeti i graditi iznova. Zlo stalno napada Kočanove rodne Konavle, ali ih ne ubija, već samo jača za novi opstanak; baš kao što poručuje pjesma "Zidanje crkve" – razrušene crkve jačaju vjeru u srcu, i svako crkveno zvono ipak će nadživjeti ljude i dati spokoj zemlji bez obzira na trajanje rata: "i gotovo da sam zahvalan njihovoj mržnji, jer njome jača moja ljubav/ u crkvi/ u meni". Tragedija rata, razaranja, mržnje i smrti izaziva u pjesniku neočekivane kontrastne emocionalne reakcije: onaj koji se čuvao da koga povrijedi ili da posegne za nasiljem, sada se raduje srušenom neprijateljskom (jugoslavenskom) zrakoplovu, ne misleći na čovjeka u njemu: "Bože oprost mi/ Nemam sada ničeg prečeg/ Do Domovine" ("Evo i ja " *Sred zavičajnih nebesa*, 2001: 16). Slični osjećaji prožimaju i ostale njegove pjesme s ratnom tematikom, kao što su primjerice "Prevlaka, ćaćina tamburica", "Zaborav", "Četnički izmet" ili pjesma "Prvi put u popaljenim Konavlima", koju poantira emocionalnim šokom: "Vozio sam se dugo šutke, ipak mi nije uspjelo/ ne zaplakati" (*Sred zavičajnih nebesa*, 2001: 214).

Valja primijetiti da se Kočan pjevajući o vlastitu iskustvu smrti – svoje (kliničke) i svojih (ratnih) stradalnika – zapravo otkriva (i opet kontrastivno!) kao pjesnik života i životnosti, kao čovjek koji se ne prepušta bezizlazju, koji uvijek traži "ono nešto"⁴⁰, čak i u graničnim egzistencijalnim stanjima i situacijama otvoren prosinućima životne radosti.

3. KONTRASTIVNE FORME I IZRIČAJNE TEHNIKE: (POST)AVANGARDNI, NADREALIZMU BIZAK AUTOMATIZAM ASOCIJATIVNOG KAZIVANJA "IZRAVNO U STROJ" TE NARATIVNA POEZIJA U SLOBODNOM STIHU // TRADICIONALNA FORMA, VEZANI STIH SONETA

Ne samo na motivsko-tematskom planu, nego ni na planu forme pjesme Kočan nije jednoličan ni predvidljiv. Svoje teme oblikuje u nekoliko vrsta pjesničkog izraza, koje su često potpuno suprotne i nespojive. Na samom početku svoga pjesničkog

⁴⁰ "Ono nešto" – poznata je pjesnikova sintagma (zamjetna od početaka njegova stvaralaštva, posebice u zbirci istog naslova) koja označava njegovo traganje za vlastitim glasom, ali i za rješenjem svojih egzistencijalnih tjeskoba. (Usp. Ernest Fišer, "Autentičnost i elementarnost...", *nav. dj.*, str. 245.)

puta Mijović Kočan piše stihovane pjesme; nastavlja s oblikom ritmiziranih tekstova, svojevrskih pjesama u prozi, ostvarivši u njima doista specifičnu, samosvojnu poetiku; a u kasnijim fazama svoga stvaralaštva koristi zatvorene, stroge forme tradicionalnog soneta, što upućuje na još jedan pjesnikov kontrast.

Između ove dvije krajnosti pjesničkih formi Mijović piše još i strofične pjesme s vezanim stihom i slobodno stihovane pjesme narativnog karaktera. Sead Begović navodi kako je Kočanov "[...] *formalno stilski repertoar, glede korištenja lirske vrste, također raznolik. Posegnut će za elegijom, baladom, molitvom i lirskom supstancom soneta koji otkriva neograničene mogućnosti*".⁴¹

Kočanova narativna, fabulativna poezija u slobodnom stihu, pisana lokalnim konavoskim jezičnim idiomom, bliska je dokumentiranim autobiografskim zapisima, u kojima autor želi sačuvati i pohraniti zavičajno, porodično, kulturno i povijesno sjećanje. Takve pjesme znatnije su zastupljene u zbirkama *Prevlaka, čaćina tamburica* i, dijelom, *Sred zavičajnih nebesa*.⁴² Stijepo Mijović Kočan objašnjava taj način oblikovanja svojih pjesama na sljedeći način: "*Uostalom semantem 'pjesma' danas je toliko mnogoznačan: od gotovo žurnalističkog fičera do strogog soneta, od nejasne pojmovne metafore iz nečije autistički sebične i zatvorene intime do 'nove naracije', a to bi ovo što napisah po prilici moglo biti: 'nova naracija'*".⁴³

U kritičkoj recepciji Kočanove poezije prepoznata je širina u odabiru pjesničkih forma kao jedna od osobitosti njegova pjesništva: "[...] *rijetko je tko kao on uspio premostiti tako širok raspon između vezanih čvrstih forma i pjesničko-proznih kazivanja. [...] Od Kočanova klasičnog 'Vijenca soneta' i rimovanih pjesničkih poslanica pa do 'linearno narativnih' kazivanja zaista je golem raspon, svojevrсна poetička i jezično-stilska provalija, koju je mogao premostiti samo pjesnik iznimne nadarenosti i širokih kreativnih mogućnosti*".⁴⁴ U radu će se zasebna pozornost posvetiti formama koje stoje u izrazito kontrastivnim pozicijama: avangardnoj formi automatskog pisanjanja "izravno u stroj" te sonetnoj formi.

3.1. TEHNIKA "IZRAVNO U STROJ"

U počecima svoga pjesničkog stvaralaštva, po dolasku u Zagreb, šezdesetih godina prošloga stoljeća započeo je Kočan pisati poeziju bez stihova, činilo se i bez uređenosti, kao da na papir samo uzastopce niže rečenice ili dijelove rečenica upisujući ih u svoje tekstove. U kritici je, kao avangardna, posebno zapažena poema "Pollock No 10" (1962.)⁴⁵, grafijski predočena u proznoj formi, bez ikakvih interpunkcijskih znakova, ponegdje s grafički naglašenim brojčanim oznakama; u sadržaju prepuna ironije i apsurdna, a u cjeloukupnu postupku i s nešto

⁴¹ Sead Begović, "O pjesništvu Stijepa Mijovića Kočana", u: Stijepo Mijović Kočan, *Jedan izbor*, Riječ, Vinkovci, 2007., str. 6.

⁴² Takve su pjesme već prethodno citirane; primjerice "Malo-onako", "Senj" ili "Pandišpanj".

⁴³ Stijepo Mijović Kočan, Proslav, u: *Prevlaka, čaćina tamburica*, Šk, Zagreb, 1996., str. 7.

⁴⁴ Ernest Fišer, "Autentičnost i elementarnost...", *nav. dj.*, str. 246.

⁴⁵ Tako npr. Ernest Fišer ovu kratku poemu smatra "najuspješnijom realizacijom" u zbirci *Ispovjedaonica* (usp. "Autentičnost i elementarnost...", *nav. dj.*, str. 246), a Cvjetko Milanja ukazuje na "stil" i postupak koji će Kočan primijeniti u kasnijim zbirkama (usp. "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 225).

postavangardnih karakteristika, što je zamjetno i u ostatku zbirke *Ispovjedaonica*, u koju je kasnije uvrštena.⁴⁶ Forma te poeme anticipira Kočanovo kasnije pjesništvo, u kojem će razviti sličnu tehniku poetskog kazivanja, a nazvat će je "izravno u stroj":

*potpuno i nepotpuno
odakle su i gdje će kočije vitkih srebrnih točkova
limuzine prevoze oči u uljast paysage i juponi grle vjetar
pomahnitali na konopcima
ni kraja ni početka
[...]*

(*Ulovljen u jeziku*, 2005: 29)

Ritmizirano, automatsko asocijativno poetsko kazivanje, koje je teško precizno svesti pod žanrovske odrednice a blisko je pjesmi, pjesmi u prozi, pa i eseju, kasnije je Kočan nazvao sintagmom "izravno u stroj". Metoda "izravno u stroj" postat će, kako reče E. Fišer, "*najkočanovskiji, najpersonalniji autorov poetičko-stilski postupak*", njegova "originalna pjesnička sintaksa".⁴⁷ U ovom će smjeru Kočan biti izrazito produktivan u nekoliko zbirki (*Izravno u stroj*, *Sedmoglasnik*, *Ono nešto*), ali i kroz antologijske tekstove iz kasnijeg vremena kao što su "Jacinta nata Miovič", "Jutro zatim Ivana i cvijeće", "Jesen moja glava gužva u kafiću":

*moja glava pada u žamor nitko u graji
ništa ne svaća svi su daleko dok se guraju uza me
uza se mimo se padaju mi riječi u ništa
mozak sasma sam hoće vika
kako ću kamo ću kuda ću opet isto
[...]*

(*Ulovljen u jeziku*, 2005: 95)

Specifična i originalna tehnika "izravno u stroj" osamdesetih godina u potpunosti dominira u Kočanovu pjesničkom stvaralaštvu; po njoj je naslovio i zbirku izdanu 1981. godine, a sama sintagma "izravno u stroj" postala je simbolom njegova pisanja. Koristeći tu tehniku oblikovanja teksta pjesnik se ne služi ni stihovima, ni pjesmom u prozi (u njenoj užoj žanrovskoj odedenosti), već ritmiziranim izričajem s bogatom asocijativnom i aluzivnom bujicom riječi.⁴⁸ To nije samo metoda pisanja, nego i poetički diskurs. Takav je koncept pisanja Kočan u potpunosti primijenio 1978. godine u ciklusu štokavskih pjesama objavljenih u časopisu *Forum*, a godinu dana kasnije koristi ga i u kajkavskom ciklusu pjesama.

To su automatski tekstovi u kojima su ponegdje sintakstičko-semantičke cjeline odijeljene kosom crtom, bez ikakvih drugih interpunkcijskih znakova, u redcima jednake dužine kojoj se prilagođava čak i lomljenje riječi; primjerice:

⁴⁶ Cvjetko Milanja, "Stijepo Mijović ...", *nav. dj.*, str. 225.

⁴⁷ Vidi: Ernest Fišer, "Autentičnost i elementarnost...", *nav. dj.*, str. 248.

⁴⁸ Usp. Zlatko Crnković, kratka recenzija (na korici) u: Stijepo Mijović Kočan, *Izravno u stroj*, ITD, Znanje, Zagreb, 1981.

*nevera udrila nemilo / netremice u cestu gledamo /
gledamo ali dogledati se ne može / magla je kiša je
vjetar je nevera šejtan jad / s mora s ravnijeh kota-
ra iz čitanki odasvuda / navalilo sastavilo nebo i z-
emlju smiješalo dan i noć / tuča se strašna sljuštila
mlati krupan grād / netko nas hoće zaobići / vozač
neki osamljenik neki neka nesreća / na otvorenoj c-
[.....]*

("S Arsenom Dedićem na otvorenoj cesti kraj Zadra", *Izravno u stroj*, 1981: 15)

U nekim su tekstovima izostavljene i kose crte:

*o kakav dan modar dan vedar dan čist bistar dan
moj južni jadransko moje djetinjstvo moji djetinji z-
anosni moji sjajni komunizmi moja ljubav ljubav
prije moje ludnice prije ovih opakih luđaka prije
tustih puhova prije krmeljiva gazde prije dok nič-
ega toga ni na pomolu i tu sam sada pred kućom
u zabiti sam pod brdom na pragu gdje sam rođen
pred svojim domom koji tone u pejzaž u povijest
u zlu sreću u samoću u pustinju u napuštene mas-
inike pred kućom sam koju već obrasta bršljan i
[.....]*

("U posjetu majci u Konavlima", *Izravno u stroj*, 1981: 7)

Takvi su tekstovi, kako zapaža C. Milanja, vrlo slični poetici struje svijesti: "[...] *proizvedeni su asocijativnim lancem koji podrazumijeva i kategoriju simultanosti*", ali isti autor smatra da su "Kočanovi oblici automatskog pisanja korišteni u kontekstu 'tradicionalne poetike', pa to više nije nadrealizam, nego propitivanje granica klišeja."⁴⁹

Zbirka *Izravno u stroj* predstavlja jedno od ključnih mjesta prepoznavanja samosvojnosti Kočanova pjevanja⁵⁰, pa je u književno-kritičkoj recepciji imala znatna odjeka; zapažena je njezina inovativna uloga u kontekstu hrvatske pjesme u prozi kao i specifičnost, izvornost poetike – bliske nadrealizmu, pa i tekstualizmu, ali ne i identične s njima. C. Milanja kaže da je tom zbirkom Mijović Kočan:

⁴⁹ Cvjetko Milanja, "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 226.

⁵⁰ Primjerice N. Jurica, pišući pohvalno i o zbirci i o njezinu autoru, ističe je kao potvrdu Kočanove samosvojnosti: "*Budući da je status samosvojnosti zauzeo u svojim počecima, nije ga se odrekao ni u svojoj zrelosti, tj. s vjerovatno najboljim dosad ostvarenjem 'Izravno u stroj'. Autor smatra da objektivistička poezija, kao i poezija intelekta, te lirski subjektivizam nisu sretno pronađeni mediji, ili korelativi onog što suvremeni čovjek u epohi totalitarizirane socijalizacije jest. Njegovi tekstovi nisu pjesme, već kazivanja. I to automatska kazivanja preplavljena asocijacijama i aluzijama, kazivanja oslobođena i nikakvim klišeom određene imaginacije.*" (Neven Jurica, "Status samosvojnosti", u: Stijepo Mijović Kočan, *Ulouljen u jeziku*, StajerGRAF, Zagreb, 2005., str. 205)

[...] donekle anticipirao današnju kompjutorsku, blogovsku i inu elektroničku proizvodnju, intencijom i strukturom, to jest predmetom i stilom, pače i grafijskom uređenošću zbirke. Zbirka zapravo propitkuje mogućnosti "automatskog" pisanja, dakako ne, rekao bih, u nadrealističkom smislu, nego iskušavanjem poetičkih praksi u novim hibridnim oblicima. Time pjesnik ne samo da se koristi već oprobanim "tradicijskim" prinosima hrvatske poezije i njenim poetičkim mogućnostima nego ironijski "komentira" novi prinos poetike, pa tako i vlastiti "tekstualistički" eksperiment, koji se u tematskom obzoru koristi, recimo, netekstualističkim temama, što je opet neka vrsta polemike sa samim sobom, točnije rečeno sama pjesma polemizira unutar sebe. U tom je smislu Kočan bliži nekim krugovaškim segmentima ideje pjesništva, posebice njihovim sociologijskim implikacijama i pedagogizacijama pjesništva načelno (npr. Soljan). To ne znači da se Mijović Kočan ne koristi nekim avangardističkim i postavangardističkim postupcima (grafijska slika, ironija, simultanizam, apsurdizam "struja svijesti").⁵¹

Na Kočanove nestihovane, prozne poetske forme "izravno u stroj" moglo bi se, dobrim dijelom, primijeniti Baudelaireovo shvaćanje pjesme u prozi: "*Baudelaire inzistira*" – ističe H. Pejaković – "*na tome da pjesma u prozi pjesniku dozvoljava da prostor svog interesa proširi istovremeno u dva suprotna smjera: s jedne strane prema iskustvima što kao da prethode svjesnom funkcioniranju jasno uspostavljenog subjekta, a s druge strane prema vanjskom svijetu s kojim je lirski subjekt u svom postojanju nerazmrsvio povezan; [...] pjesme u prozi mjerodavno dvojstvo između obuzetosti tvornošću riječi i interesa za pretapanje poetskog iskaza s narativnim i esejističkim.*"⁵² U hrvatsku pjesmu u prozi Kočan unosi nove ritmove, te – slično razlogovcima (prema kojima je bio inače vrlo kritičan)⁵³ – stanovito premošćuje razdaljinu između proznoga, poetskog i esejističkog. Inovativnu komponentu zbirke *Izravno u stroj* ističe i E. Fišer: "*[...] Međutim, kao što lucidno primjećuje dr. Ante Stamać, 'posrijedi je automatizam mašte, vrlo inventivno pretapanje i metaforiziranje i po tome se... Kočan čini prvorazrednim preobražavateljem predmetnog svijeta', a nije posrijedi tek puko nasljedovanje 'klasičnog' nadrealističnog koncepta pisanja*".⁵⁴ Na formalno-izričajnu specifičnost korištenu u toj zbirci osvrnuo se i Z. Crnković: "*Međutim, ovdje nije riječ o stihovima (osim tek ponegdje), niti o pjesmama u prozi, nego o tekstovima koji ne brigaju o drugome do o ritmičnosti govora, u nastojanju da se o stanovitoj temi kaže sve što se ima reći. Sintagma 'izravno u stroj' metafora je za čovjeka druge polovice 20. stoljeća, ali – i postupak.*"⁵⁵

Pronašavši "samo svoj" izraz Mijović Kočan nije zastao samo na jednoj zbirci, nego ga plodotvorno koristi i u zbirkama *Sedmoglasnik* (1982.) i *Ono nešto* (1986.), od kojih je svakako – kao jedinstvena i nedjeljiva stilska i tematska cjelina – važnija

⁵¹ Cvjetko Milanja, "Pjesnikovo poštovanje tradicije", u: *Stijepo Mijović Kočan*, (tematski blok, ur. Luko Paljetak) *Dubrovnik*, 4/2010., Dubrovnik, str. 7.

⁵² Hrvoje Pejaković, predgovor u: *Naša ljubavnica tlapnja*, Kairos, Zagreb, 1992., str. 8.

⁵³ Usp. C. Milanja, "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 225.

⁵⁴ Ernest Fišer, "Autentičnost i elementarnost...", *nav. dj.*, str. 247.

⁵⁵ Zlatko Crnković, *nav. dj.*

druga; u zbirci *Ono nešto*, koja sadrži neka od najboljih Kočanovih dostignuća, kao što su poliptih "Ulovljen si u jeziku" ili autobiografski "roman" "Ti i bolničarka", pjesnik do pune afirmacije potvrđuje svoj osobeni iskaz s početka osamdesetih godina, "taj aluzivni multiznačni govor u ritmiziranoj prozi".⁵⁶

Kako je, međutim, Mijović Kočan pjesnik "višeglasja" i kontrastivnosti, nije čudno da se nakon uspješnoga stilsko-tematskog "izravno u stroj" eksperimentiranja u zbirkama iz osamdesetih godina, odrekao "glasa" (post)avangardnog asocijativnog kazivanja u kojem je propoznata "samo njegova" izvorna boja, i više njime nije pjevao. "A zašto nije?" – objašnjava sam pjesnik u popratnoj riječi uz zbirku *Sred zavičajnih nebesa* – "Zašto kada sam konačno došao do svoga prepoznatljivog načina pisanja, asocijativno-aluzivno ritmiziranog i djelomice ritmiziranog govora, [...] nisam na tome ustrajao, da se odmah vidi i zna tko je to napisao?! Ne, nisam – ni htio ni mogao. Upravo Fišerova sintagma 'višeglasje' to jasno detektira: glasova je više, ali – svaki je moj!⁵⁷ O potrošenosti svoga stila automatskog pisanja i potrebi za drugačijim pisanjem u istom tekstu kaže: "[...] Međutim, najnoviji osmerački soneti, koji su me donedavna okupljali, doista nemaju mnogo zajedničkog s gotovo automatskim neinterpunkcijskim 'unutarnjim' govorom kakvim je primjerice napisan tekst 'U posjetu majci u Konavlima'. Ispisao sam, stanovito istrošio taj pristup. Možda će se za njim ponovno ukazati potreba, ako se ukaže. Ako ne, pisat ću onako kako unutarnje okolnosti budu nametnule – spontano. Kao što su mi se, nakon svega – nametnuli ti osmerački soneti." ⁵⁸

Mijović, dakle, svjesno napušta od kritike prepoznatu kočanovsku poetsku vlastitost te ide iz krajnosti u (kontrastnu joj) krajnost: slijedeći samo svoj elementarni poriv da bude drugačiji, da propjeva (i opet) drugačijim glasom, opredjeljuje se za tradicionalnu, discipliniranu formu soneta, koja je u njegovu stvaralaštvu osamdesetih godina tek usputna (*Vijenac soneta*, 1982.), a devedesetih godina (i kasnije), uz reportažne stihovane narativne poetske tvorbe ("novu naraciju"), postaje dominantnom.

3.2. KOČANOVA SONETNA FORMA

*Sonet si nosio od svog početka,
To je bilo već na putu do Grude.
I djeca dok se putem svemu čude
Jezikom prizivaju svoga pretka.*

*Eufoniju ti crpiš iz retka
Pjesnika Šiška koji davno bude
Ovjenčan, ali i drugi ti nude
Muziku riječi - književnog zametka.*

⁵⁶ Ernest Fišer, "Autentičnost i elementarnost..." , *nav. dj.*, str. 247.

⁵⁷ Stijepo Mijović Kočan, "Autorove opaske", u: *Sred zavičajnih nebesa*, MH, Dubrovnik, 2001. , str. 304.

⁵⁸ Isto.

*I Tadija ti je pružio ruku,
Još jedan poticaj za glazbu riječi,
Onu što otkriva rane i liječi.*

*Vidiš kako sve umire u muku
I tražiš tu riječ koja šutnju priječi,
Ćutiš moć glazbe, svoju rodnu luku.*

(*Iznove starih majstora*, 1995: 34)

Sudeći po pjesnikovim popratnim komentarima uz zbirke *Iznove starih majstora* i *Sonet svinjcu... i Kati, naravno!*⁵⁹ Kočan je svoju pjesničku riječ iskazivanu kroz gotovo nekontroliranu asocijativnu bujicu disciplinirao i preusmjerio u kanonizirane, artificijelne sonetne forme iz nekoliko razloga: prvenstveno, jer svojoj stvarlačkoj slobodi odabira ne postavlja nikakve granice; drugo, što je (kako je prethodno rečeno) osjetio prezasićenost kazivanjem "izravno u stroj"; treće, što je htio opovrgnuti tezu o potrošenosti jezika i oblika, pa tako i sonetne forme; četvrto, zbog potrebe da se pobjegne od (suvremenoj kulturi imanentnoga) sveopćeg rasula/rasapa vrijednosti⁶⁰, a povrh toga i od "teške more koja nas je tada sve pritiskala", od "bujice" predratne i ratne stvarnosti, u utočište umjetničkog sklada i ljepote⁶¹ – progovorivši glasom koji je, kako sam reče u navedenu sonetu, "u sebi nosio od početka", Kočan "[...] *Općem rasulu jezika, života, smisla, povijesti i društva hoće sučeliti stamenost tradicionalnog oblika.*"⁶², odnosno "[...] *društveno-povijesno rasulo zapakirati u*

⁵⁹ Vidi: "Riječca-dvije uz osmeračke sonete" (*nav. dj.*) te "Autorove opaske" (*nav. dj.*).

⁶⁰ U tom smislu indikativan je već *Vijenac soneta*, u kojemu suvremenoj destruktivnosti i obesmišljenosti – u "stamenoj" (Stamać) formi soneta – suprotstavlja ljubav: kao ljepotu i sklad i ispunjući smisao; primjerice u 4. sonetu:

*Omamljenih sjajem lagodna života
ima milijun mladih, već posvuda
srljaju bez Sutra. Iluzije što ta
horda više nema, što jedno vrluda*

*bježi li u vjeri ili drugoj laži?
Tek: sad nema Onog – čemu da se teži –
pa ih očaj skuplja, a u glazbi traži
svaki zaborava, od stvarnosti bježi.*

*Punk-rockerski divljak, ko prethodni, ruši
sklad svijeta, razbija duh koji ga guši
da od krhotina – svoj vlastiti sazda!*

*20th-century se već opasno ljulja,
pojedinač, samac – prah je, zrno mulja...*

*Ljubav, ipak ljubav – jedino i vazda.
(Konavoski vez, 1988: 159)*

⁶¹ Sam pjesnik u popratnom komentaru uz zbirku *Iznove starih majstora* kaže da je ta knjiga: "[...] *cijela napisana zapravo u dabu, 1989. godine, kao stanoviti bijeg iz teške more koja nas je tada sve pritiskala..* [...] *Ona, dakle, svjesno podliježe trenutku, ali mu se nastoji ukloniti – otklonom u sebe sama, u davne pjesnike, u vještinu pisanja kao u stanoviti intimni spas.*" (1995: 129)

⁶² Ante Stamać, "Začuđujuća lakoća – znao je osluhnuti...", iz recenzije zbirke *Sonet svinjcu... i Kati, naravno!*, navedeno prema: Neki naglasci iz kritika, *nav. dj.*, 208.

*artizantski tradicionalni oblik, implicitno osporavajući povijesni besmisao [...] "*⁶³; dodajmo tomu da je takva tendencija povratka harmoničnim pjesničkim formama sukladna sa sličnim pojavama u stvaralaštvu generacijski bliskih mu pjesnika⁶⁴ te da su mogući poticaji dolazili su (i) iz recentnoga postmodernističkog obnavljanja dijaloga s tradicijom, jer ne treba zaboraviti da su te pjesme: "*[...] pisane u vrijeme postmodernističke osviještenosti, u njima je prepoznati groteskizaciju, paradokse, metateksne i intertekstne radnje. Moglo bi se reći da je to Kočanovo 'obnavljanje tradicije' u novom ruhu imalo namjeru dijaloga sa starim majstorima.*"⁶⁵

Iz bogate baštine hrvatskoga i europskog soneta Mijović je stvaralački "usvojio" njegove izražajne mogućnosti; u intertekstualom i (inter)poetičkom dijalogiziranju sa "starim majstorima" (Shakespeareom, Ljermontovom, Blakeom, Villonom, Lope de Vegom, Matošem, Nazorom, i drugima) njihovim izvedbama dodaje svoje "iznove"; oslanja se na sonetnu tradiciju, ali istovremeno je i slobodan od te tradicije – zadržava slobodu da metar prilagođava sebi, da koristi teme i motive često potpuno netipične za sonet te da mu soneti budu društveno angažirani; stroga forma soneta ne sputava ga, međutim, da i u njoj progovori spontano, prirodno i harmonično. Jer, Kočan poštuje sonet kao pjesmu kojoj je nadasve potrebna ljepota i glazbenost riječi, sklad samog jezika – i u tome je postao majstor, čemu je svakako, suglasimo se sa L. Bauerom i sa samim pjesnikom, bitno pridonijela činjenica da je jezik blizak štokavštini "starih majstora" hrvatskoga soneta upijao još od djetinjstva.⁶⁶

Kočan se okušava u pisanju soneta različitim tipovima stiha, od šesterca do dvanaesterca, pa čak i "jednerca" ("Sonet najkraćeg mogućeg metra ili jednerac"). Nakon klasičnoga dvanaesteračkog *Vijenca soneta*, u zbirci *Iznove starih majstora* dosta eksperimentira, ne zadržava se samo na dvanaesteračkom stihu, nego se ogleda u mogućnostima različitih forma soneta, drugačijega metra i drugačije dužine stiha – u rasponu od "jednerca" do dvanaesterca – da bi se u zbirci *Sonet svinjcu... i Kati, naravno!* vidno priklonio formi osmeračkog soneta, redovito s obgrljenom rimom (abba abba cdc cdc) i dodatnim petnaestim stihom (tzv. repom, repićem), koji funkcionira kao komentar. On je izvan soneta, označen interpunkcijama, a nosi ulogu refleksivne poante ili komentara s ironijskim otklonom, ponekad izvješćuje a ponekad (kontrastivno) zbunjuje. S. Begović smatra da je Kočanov sonetni repić – "*unutrašnji pjesnikov glas dvosmislene bliskosti*"⁶⁷ – na neki način inovativan te da: "*[...] pjesnik njime ne uspostavlja ravnotežu već, neumoljivu logiku kobne suprotnosti. I dok nam predloženi sonet nudi čisti emocijski stav, sabranu svijest o sadržaju, jedan smisaoni poredak, repić nastoji prešutjeti ono što se desilo navodeći nas na krivi zaključak, a zapravo nam nudi novi nemir. Tijelo Kočanove pjesme jest apolonski objekt, ali tek repić nudi suštinu i uzbuđenje. To je ukratko pjesnikova inovacija.*"⁶⁸

⁶³ Cvjetko Milanja, "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 230.

⁶⁴ Primjerice A. Stamaća, Z. Mrkonjića, T. Maroevića, L. Paljetka; svakako i T. Petrasova Marovića koji se orijentira prema kanoniziranom skladu haiku forma.

⁶⁵ Cvjetko Milanja, "Pjesnikovo poštovanja tradicije", *nav. dj.*, str. 8.

⁶⁶ Usp. Ludvig Bauer, "Kočanovi soneti", u: *Stijepo Mijović Kočan*, (tematski blok, ur. Luko Paljetak) *nav. dj.*, str. 12.

⁶⁷ Sead Begović, "Glas dvosmislene bliskosti", *Vjesnik*, 20. rujna 2000.

⁶⁸ Isto.

Zamjetna je i Kočanova "iznova" tradicionalnih načela slaganja soneta: "*Za razliku od načela soneta, otkad je svijeta i vijeka, koji se u vodoravnici odvija kao parataktičko pridruživanje, naš se uvaženi hrvatski pjesnik, Stijepo Mijović Kočan, laća modela ulančane rečenice. Dakle, cijeli je sonet jedna jedina hipotaktična cjelina [...] pri čemu začuđuje lakoća kojom to postiže [...]*"⁶⁹ K tomu, u pjesmama iz zbirke *Sonet svinjcu... i Kati, naravno!* osjetno je naglašena Kočanova težnja za većom pravilnošću na više razinama – "*[...] i na razini stiha kao semantičke jedinice, i na razini strofe u smislu rečenično-značenjske cjeline, i na razini oblika u smislu metimetričnosti, kao i tona u smislu arhaičnosti. [...]*"⁷⁰

Ali, dosljedan sebi (ne zaboravimo, i postmodernističkom "susretanju" visokoga i niskoga, efemernoga i uzvišenoga), Kočan tu pravinolst narušava ironijskim, ponekad i ciničnim i parodijskim, odmakom te motivsko-tematskom banalnom prizemljenošću, pa i grotesknošću, što stoji u snažnom kontrastu sa skladom visoko artifičijelne forme; to je indicirano već samim provokativnim, snažno kontrastivnim naslovom zbirke: "*[...] u kontekstu mode ili trenda koji ide za šokiranjem publike, spajajući nespojivo i povezujući suprotnosti u grotesknu pljusku društvenom ukusu, i neukusu, taj naslov dobiva drugi smisao. Blasfemična groteska u literaturi izraz je nezadovoljstva sa stvarnošću [...]*"⁷¹ Sam autor, u popratnoj "Riječci-dvije uz osmeračke sonete", sarkastično-parodijski komentira naslov svoje zbirke, uključujući i susljedni joj sadržaj: "*P. S. Naslov je – zapravo neoromantičarski. Svinjac je, naime, integralni gospodarski dio svih seoskih domaćinstava i domova, gdje to vjera i okolnosti ne priječe. A dom je – 'istina o domovini', još iz neke od prvih knjižica. Gnoseološkoj se sastojnici te priče priključuje time i ona emotivna: 'draga i domovina' (zvuči kao povijesna budućnost.)*"⁷²

Međutim, i provokativan naslov zna zavarati, jer ne slijedi ga uvijek i provokativan sadržaj; primjerice u ključnoj pjesmi "I svinjcu bih sonet molim" pod provokativnim se naslovom krije poetizirana evokacija zavičajne, obiteljske topline u (prizemnoj, elementarnoj) običnosti seoskog života:

*I svinjcu bih sonet molim
dragi mi daleki dome
kad riječ je već o tome
što ne volim što li volim*

*rukama kada sam golim
branio prašćice – tome
zanosi svi kad se slome
vraćam se – meso da solim*

*pred Božić – tata i mama
predano skrbe o svemu
ni jedan gospar ni dama*

⁶⁹ Ante Stamać, "Začuđujuća lakoća – znao je osluhnuti...", *nav. dj.*

⁷⁰ Cvjetko Milanja, "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 230.

⁷¹ Ludvig Bauer, *nav. dj.*, str. 13-14.

⁷² Stijepo Mijović Kočan, "Riječca-dvije uz osmeračke sonete", *nav. dj.*, str. 67.

*ravni im baš ni u čemu
te stoga – čuj – među nama
i svinjcu sonet – baš njemu*

*(Kad već nismo u islamu, što lako se moglo zbiti!)
(Sonet svinjcu... i Kati, naravno!, 2000: 21)*

4. KONTRASTIVNOST NA JEZIČNO-STILSKOM PLANU: IRONIJA, SATIRA, GROTESKA, PARODIJA // LIRSKA SENTIMENTALNOST; HRVATSKI ŠTOKAVSKI STANDARD // LOKALNI GOVORNI IDIOM, ZAVIČAJNI KONAVOSKI TE MEĐIMURSKI KAJKAVSKI

Kako kotrastivnost prožima Kočanovo pjesništvo u svim njegovim segmentima, govor o jednome redovito (zbog njihove nerazdvoživosti) uključuje i druge, pa je u prethodnim analizama njezina jezično-stilska komponenta već indicirana. Ovdje ćemo je samo ponešto dopuniti i usustaviti.

4. 1. IRONIJA, SATIRA, GROTESKA, PARODIJA NASUPROT LIRSKOJ SENTIMENTALNOSTI

Sve Kočanove pjesničke zbirke – od *Ispovjedaonice* do *Ode himne ne* – stilski su snažno markirane dvama glasovima kontrastnih intonacija i emocionalne obojenosti: s jedne strane to je ironija, iznijansirana u širokom spektru tonova – od grube satire i parodije do blago-podsmješljive (pa i raznježene) ironije i autoironije; s druge strane, to je sentimentalno obojen lirski glas. U Kočanovu "višeglasju" i jedan se i drugi jasno razabiru kao glasovi njegove elementarnosti, odnosno njegove osobnosti⁷³; i redovito se prate u kontrapunktu mijenjajući međusobno pozicije prvoga glasa i njegove pratnje.

Zamjetno je to već u prvoj zbirci (*Ispovjedaonica*). U njoj se prvotno zamjećuje lirski, sentimentalno obojen glas što se izvija iz utočišnog sjećanja na djetinjstvo i konavoski zavičaj; o toj "neke vrsti dnevničke kronike" (kako je nazva C. Milanja) kritika je pohvalno pisala "upravo zahvaljujući 'iskреноj ispovijesti i emotivnom iskazu' (Vaupotić, 1970: 72) s temom prestanka jedne mladosti", uočavajući njezinu bliskost s pjesništvom "[...] Sabola, Vučićevića, Fiamenga, Paljetka, Babića, Koromana, Šuška, ali i A. B. Šimića, Ujevića, Slavičeka, Kaštelana i folklornih utjecaja [...]."⁷⁴ Elegijski lirski glas, koji sentimentalno evocira sitnice i događaje iz djetinjstva i zavičaja ("Moje je djetinjstvo danas daleko...", "Snijeg lagano sipi na me", itd.), prati ironijski glas što se povremeno javlja u umetnutim autorovim (kritičkim) komentarima⁷⁵ o vlastitoj poeziji i o poeziji suvremenih mu hrvatskih pjesnika ili pak o suvremenoj društvenoj situaciji (npr. "Neka pjesma ima svoj svijet...", "Društvo se uvijek zapliće u sebi"), a kad je riječ o fascinacijama

⁷³ Podsjećamo na Mijovićevu indikativnu rečenicu iz programatskog teksta "Manifestiranje elementarnog u pjesništvu": "Sve je u osobnosti (elementarno je tu)." (*Nav. dj.*, str. 122.)

⁷⁴ Usp. C. Milanja, "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 223.

⁷⁵ Riječ je o tekstovima koji su formalno "svojevrsni hibridi (od aforizama, kritike, zapisa, do mini-eseja i dokumenta)." (Usp. C. Milanja, "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 224.)

grada, ironija poprima satične tonove, postaje jetka i puna apsurdizam (kao npr. u poemi "Pollock No 10"). Kočanova satira najglasnije je progovorila u zbirci *Ja odozdo* – u ciklusu "Satirike", ali ta zbirka sadrži, kako ističe E. Fišer, "[...]i 'najlirskiji' segment u Kočanovu pjesničkom opusu, oblikovan u impresivnom nizu domišljenih Darskih zapisa"⁷⁶; imaginarni mitski svijet (Dar i Darani), pozicioniran u mediteransko okružje, i lirski glas koji u njemu ima izvorište, unutar zbirke u snažnom su kontrastu prema urbanom prostoru, odnosno glasu "satirikā" koji taj prostor "provocira". Takva motivsko-tematski, odnosno emocionalno i doživljano uvjetovana isprepletenost glasova prerasla je u jednu od prepoznatljivih označnica cjelokupnoga Mijovićeva pjesništva: glas što se "izvija" iz zavičaja, ponešto i širega mediteranskog prostora – progovarao on kroz (post)avangardne ili pak kroz tradicionalne forme i oblike; progovarao "izravno u stroj" ili "novom naracijom" ili kroz kanoniziranu artificijelnu sonetnu formu ili kako drugačije; bilo u prozi, bilo u stihu – gotovo je redovito lirske sentimentalne intonacije, a glas motiviran gradom pretežito je ironične i satirične intonacije, jer načestće i progovara iz pjesnikove protestne osamljenosti i društveno-kritičke angažiranosti, ali i iz (u kritici također prepoznate) "slamnigovsko-ludične" zaigranosti.⁷⁷

Snažni poticaji ironijskoj, satiričnoj, parodijskoj i sarkastičnoj stilskoj obojenosti Mijovićeva pjevanja nalaze se i u njegovoj stalnoj potrebi da kritički preispituje i vlastite i tuđe poetičke dosege te uvijek nanovo razmiče granice svoje stvaralačke slobode; podsjećamo samo na – prethodno u radu analizirano – pjesnikovo ironijsko poigravanje sonetnim formama i motivsko-tematsku subverzivnost u odnosu prema artificijelnoj formi. Ne treba previdjeti ni činjenicu da je ironija u pjesništvu Stijepa Mijovića Kočana – slično kao i kod generacijski mu bliskih "krugovaških" i "razlogovskih" hrvatskih pjesnika – nerijetko sredstvo obrane od patosa snažnih emocija (pimjerice u prethodno navođenim pjesmama "Jer i ja plešem" i "Klinički sam mrtav – živa").

4. 2. HRVATSKI ŠTOKAVSKI STANDARD // LOKALNI GOVORNI IDIOM: ZAVIČAJNI KONAVOSKI TE MEĐIMURSKI KAJKAVSKI

Kao što se okušavao u različitim, svakako i međusobno kontrastnim, poetičkim i formalno-izričajnim te motivsko-tematskim mogućnostima pjesničkog izraza, tako se Mijović Kočan, u neumornoj potrazi za "sveobuhvatnom riječi", okušavao i u različitim izričajnim mogućnostima hrvatskoga jezika, pa je u svoje stvaralaštvo – uz hrvatski novoštokavski jezični standard – integrirao i lokalni zavičajni govor konavoskog kraja te međimursku kajkavštinu; u manjoj mjeri i čakavštinu. Različiti govorni idiomi pratili su različitih, ponekad i međusobno kontrastivnih motivsko-tematskih preokupacija, pa se, susljedno tomu, mogu i sami nalaziti u kontrastivnim pozicijama. Znatno broj pjesničkih uradaka Kočan je realizirao standardiziranom

⁷⁶ Ernest Fišer, "Autentičnost i elementarnost...", *nav. dj.*, 247.

⁷⁷ Usp. Cvjetko Milanja, "Stijepo Mijović...", *nav. dj.*, str. 226.

⁷⁸ Stijepo Mijović Kočan, *Prevlaka, ..., nav. dj.*, str. 257.

štokavštinom, pretežno je koristeći u urbanim i intelektualističkim, a tek u manjoj mjeri i u zavičajnim dionicama svoga pjesništva. O zavičajnim temama on primarno progovara jezikom zavičaja, "dahom konavoskog govora", melodijom "ćaćine tamburice": "*Konavoski je*", objašnjava Kočan, "*južnobrvatski, dugojekavski, štokavski, s elementima čakavštine. Gradski dubrovački i seljački konavoski vrlo su bliski, ali u konavoskom se govoru, koji nije jedinstven, osjeća miješanje s govorima Boke Kotorske te hercegovačke i crnogorske unutrašnjosti, kao i ruralnosti uopće [...]*." ⁷⁸ Kočanov očinski/materinji govorni idiom unosi u njegovu poeziju duh izvornosti i prirodnosti, što posebice dolazi do izražaja u stihovanim pjesmama s narativnim odlikama, u cijelosti pisanima konavoskim govorom, specifične melodioznosti i danas već pomalo i zaboravljenog leksika ("Kako je Jane Perova 'odila u Dubrovnik na festu svetoga Vlaha", "Popodne", "Makinja", "Naš kućak", "Špaher", "U mlinici", "Ni košić, ni sepet", itd.); tu spontanu prirodnost konavoskog blagoglasja, ne sputava čak ni sonetna forma.⁷⁹

Zanimljivu pojavu u korpusu Kočanova pjesništva predstavlja ciklus kajkavskih pjesama, nastao u Međimurju šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća⁸⁰, kasnije integriran u štokavsku zbirku *Izravno u stroj* i naslovljen kajkavskom pučkom sintagmom "Furt su žlabrali". Vrstan poznavatelj kajkavske dijalektalne poezije Joža Skok smatra da je Kočan svojim "osobnim kajkavskim prilogom" pridonio "renesansi najnovijega kajkavskog pjesništva" i visoko ocjenjuje tu "međimursku kajkavsku šlingu u konavoskom vezu Stijepa Mijovića Kočana":

*"Našavši se tako u poznatom Bedekovićevu hortusu Croatiae, smještenom inter Muram et Drauam, Mijović je brzo i impresivno uz krajolik i mentalitet Slavičeve daleke pokrajine upio melodiju, sintaksu i svojevrstu životnu filozofiju sadržanu u međimurskom posebno melodioznom kajkavskom izričaju, kao što je kreativno detektirao i karakterističnu emocionalnopsihološku i svjetonazornu strukturu toga najčišćeg hrvatskog kraja, višestoljetno otrgnutog iz njegove nacionalne matice. [...]"*⁸¹

Isti autor ističe ipak da je Mijović Kočan svojom kajkavskom poezijom "[...] manje nastojao osvojiti i ući u prostor kajkavskoga pjesništva, a daleko više i kajkavsku dionicu svoga lirizma priključiti onoj poetičkoj matrici koja je čvrsto ukorijenjena u standardu koji osvježuju i kajkavski i čakavski pratioci."⁸² Koristeći istu "poetičku matricu" ("izravno u stroj") u tekstovima pisanima međimurskim kajkavskim idiomom kao i u onim štokavskim, Kočan je znatno ublažio, pa i poništio mogući kontrastivni naboj među njima.

* * *

⁷⁹ Vidi: Ludvig Bauer, *nav. dj.*

⁸⁰ U tom je vremenu Kočan živio i radio u Maloj Subotici u Međimurju.

⁸¹ Joža Skok, "Međimurska kajkavska šlinga u konavoskom vezu Stijepa Mijovića Kočana", u: *Stijepo Mijović Kočan*, (tematski blok, ur. Luko Paljetak), *nav. dj.*, str. 16-17.

⁸² Isto.

ZAKLJUČAK

Kontrastivni odabiri i postupci nisu, naravno, karakteristični samo za pjesništvo Stijepa Mijovića Kočana – mogli bi se pronaći u stvaralačkim opusima brojnih hrvatskih i stranih književnika; lako su zamjetni i kod Kočanovih hrvatskih prethodnika (izdvojimo samo Miroslava Krležu, Dragutina Tadijanovića ili pak Juru Kaštelana) i kod njegovih suvremenika (primjerice Josipa Pupačića, Ante Stamaća, Luke Paljetka, Tonča Petrasova Marovića). Kod većine od njih kontrastivnost se, međutim, manifestira tek u nekim segmentima njihova djela ili u nekim od njegovih slojeva, a pjesničko pak djelo Stijepa Mijovića Kočana u cijelosti je (i višeslojno) prožeto kontrastivnim elementima, i na motivsko-tematskom, i na poetičkom i na formalno-izražajnom i jezično-stilskom planu. Zato je (često paradoksalna) kontrastivnost jedan od bitnih čimbenika i pokazatelja "ementarnosti" pjesničkog "višeglasja" Stijepa Mijovića Kočana, odnosno njegove prepoznatljive stvaralačke "samosvojnosti" u kontekstu suvremene hrvatske poezije.

IZVORI I LITERATURA

Mijović Kočan, Stijepo, *Konavoski vez*, Izabrane i nove pjesme, Mladost, Zagreb, 1988.

Mijović Kočan, Stijepo, *Iznove starih majstora*, MH, Zagreb, 1995.

Mijović Kočan, Stijepo, *Prevlaka, ćaćina tamburica*, Školske novine, Zagreb, 1996.

Mijović Kočan, Stijepo, *Sonet svinjcu...i Kati, naravno!*, StajerGRAF, Zagreb, 2000.

Mijović Kočan, Stijepo, *Sred zavičajnih nebesa*, MH Dubrovnik, 2001.

Mijović Kočan, Stijepo, *Ulovljen u jeziku*, StajerGRAF, Zagreb, 2005.

Mijović Kočan, Stijepo, *Ode himne ne*, MH, Zagreb, 2012.

Mijović Kočan, Stijepo, "Manifestiranje elementarnog u pjesništvu (u četiri varijacije)", *Forum*, Zagreb, br. 4-6, 1983., str. 773-782. – Isto u: Stijepo Mijović Kočan, *Ono nešto*, Centar za kulturnu djelatnost, Zagreb, 1986., str. 109-123.

Mijović Kočan, Stijepo, "Riječca-dvije uz osmeračke sonete", u: *Sonet svinjcu...i Kati, naravno!*, StajerGRAF, Zagreb, 2000., str. 65-67.

Mijović Kočan, Stijepo, "Autorove opaske", u: *Sred zavičajnih nebesa*, MH – Dubrovnik, Dubrovnik, 2001., str. 301-313.

Bauer, Ludwig, "Kočanovi soneti", u: *Stijepo Mijović Kočan*, (tematski blok, ur. Luko Paljetak), *Dubrovnik*, Dubrovnik, br. 4/2010., str. 12-14.

Begović, Sead, "Glas dvosmislene bliskosti", *Vjesnik*, 20. rujna 2000.

Begović, Sead, "O pjesništvu Stijepa Mijovića Kočana", u: Stijepo Mijović Kočan, *Jedan izbor*, Riječ, Vinkovci, 2007., str. 5-8.

Breton, André, "Manifest nadrealizma", u: *Rađanje moderne književnost: Poezija*, Beograd, 1975., str. 320-325.

Crnković, Zlatko, recenzija u: Stijepo Mijović Kočan, *Izravno u stroj*, Znanje, Zagreb, 1981.

Fišer, Ernest, "Autentičnost i elementarnost pjesničkog višeglasja Stijepa Mijovića Kočana", pogovor u: Stijepo Mijović Kočan, *Konavoski vez*, Mladost, Zagreb, 1982., str. 241-241.

Horvatić, Dubravko, recenzija u: Stijepo Mijović Kočan, *Prevlaka, ćaćina tamburica*, Školske novine, 1996.

Jelčić, Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2004.

Jurica, Neven, "Status samosvojnosti", *Književni petak*, 20. studenog 1981.

Jurica, Neven, "Tehnika kazivanja", *Naša knjiga*, Zagreb, br. 23-24, 1987., str. 41.

Maroević, Tonko, Pogovor, u: Stijepo Mijović Kočan, *Ode himne ne*, MH, Zagreb, 2012., str. 100-112.

Milanjica, Cvjetko, "Pjesnikovo poštovanje tradicije", u: *Stijepo Mijović Kočan*, (tematski blok, ur. Luko Paljetak), *Dubrovnik*, Dubrovnik, 4/2010., str. 7-9.

Milanjica, Cvjetko, "Stijepo Mijović Kočan (1940)", u: *Hrvatsko pjesništvo od 1950. do 2000.*, Zagreb, 2003., str. 223-231.

Milatović, V., "Na razini višeg značenja – osoben glas u suvremenoj hrvatskoj poeziji", *Ovdje*, br. 173. (listopad 1983.)

Paljetak, Luko, "Svijet domaćeg zidara", u: *Stijepo Mijović Kočan*, (tematski blok, ur. Luko Paljetak), *Dubrovnik*, Dubrovnik, br. 4/2010., str. 10-11.

Pavičić, Josip, "Pozicija između", *Vjesnik*, Zagreb, 20. siječnja 1988., str. 8.

Pejaković, Hrvoje, predgovor u: *Naša ljubavnica tlapnja* (antologija pjesme u prozi), Kairos, Zagreb, 1992., str. 5-14.

Rogošić, Mirko, recenzija u: Stijepo Mijović Kočan, *Iznove starih majstora*, MH, Zagreb, 1995.

Skok, Joža, "Međimurska kajkavska šlinga u konavoskom vezu Stijepa Mijovića Kočana", u: *Stijepo Mijović Kočan*, (tematski blok, ur. Luko Paljetak), *Dubrovnik*, Dubrovnik, 4/2010., str. 15-18.

Smažil Pejaković, Mirjana, "Neke opaske o recepciji pjesništva Stijepa Mijovića Kočana", u: Stijepo Mijović Kočan, *Jedan izbor*, Riječ, Vinkovci, 2007., 9-12.

Smažil Pejaković, Mirjana, Uvodne napomene, u: Stijepo Mijović Kočan, *Ulovljen u jeziku*, StajerGRAF, Zagreb, 2005. godine, 5-11.

Solar, Milivoj, *Povijest svjetske književnosti*, Zagreb, Goleden marketing, 2003.

Stamać, Ante, recenzija u: Stijepo Mijović Kočan, *Sonet svinjcu...i Kati naravno!*, StajerGRAF, Zagreb, 2000.

Tenžera, Veselko, "Šok običnosti", OK, *Revija*, 1997., str. 201.

Vukdragović, Miloš, "Heterogenost Ispovjedaonice", *Republika*, br. 6, 1970., str. 287-288.

Zalari, Dijana, "U beskraju tajne i ljepote. O zbirci pjesama *E da mi je* i romanu *Kučak s Prevlake*", u: *Stijepo Mijović Kočan*, (tematski blok, ur. Luko Paljetak), *Dubrovnik*, Dubrovnik, 4/2010., str. 19-24.

Internetski izvori:

<http://www.matica.hr/www/wwwizd2.nsf/AllWebDocs/StijepoMijovicKocana> (10. kolovoza 2013.)

<http://dc198.4shared.com/doc/tTyAJezd/preview.html> (7. srpnja. 2013.)

http://www.matica.hr/kolo/kolo2012_3.nsf/AllWebDocs/NikolaMilicevicsinteticarknjizevnetradicijeimodernosti (11. srpnja 2013.)

<http://dc198.4shared.com/doc/tTyAJezd/preview.html> (11. srpnja. 2013.)

Tvrtko Vuković, "Pjesništvo osamdesetih: melankolija, ulična heterotopija i jezik bez udaljenosti": http://www.hrvatskiplus.org/index.php?option=com_content&view=article&id=832:pjesnistvo-osamdesetih-melankolija-ulina-heterotopija-i-jezik-bez-udaljenosti&catid=104&Itemid=148 (13. srpnja. 2013.)

CONTRASTIVE ELEMENTS IN THE POETRY OF STIJEPO MIJOVIĆ KOČAN

Starting from the polyphonic nature of the poetic voice of Stijepo Mijović Kočan and a broad spectrum of the motifs thematised in his poems, the paper analyses the contrastive elements in his poetry, firstly on the motif and thematic plan: motifs of the native Konavle versus urban motifs of Zagreb, secondly, on the poetic and formal plan of expression: the avant-garde, close to surrealism, automatism of associative narration "directly to the typewriter" versus the traditional rhyming verse of the sonnet, and thirdly on the linguistic-stylistic plan: irony and satire opposite lyrical sentimentality or the štokavian standard against the native language idiom and kajkavian dialect, etc. The analysis shows that this (paradoxical) contrasting quality – obvious already from the first collection of poems *Ispovjedaonica* (1969) to the recent books of poems (*Sonet svinjcu... i Kati, naravno!*, 2000; *Sred zavičajnih nebesa*, 2001; *Ode himne ne*, 2012, etc.) – is one of the constant characteristics of Kočan's poetry.

KEY WORDS: *Stijepo Mijović Kočan, contemporary Croatian poetry, avant-gardism, traditionalism, contrasting quality.*